

811.161.2

M 74

Львівське товариство «Просвіта»
ім. Т. Шевченка

МОВА І НАЦІЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

2005

811.161.2

Всеукраїнське товариство «Просвіта» М74
ім. Т.Шевченка
Криворізька міська організація

МОВА І НАЦІЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

811

2011/13

Кривий Ріг
2005

XIX-XX століття – епоха великого пробудження і самоусвідомлення народів. Новітня історія свідчить, що фундаментальні, доленосні проблеми свободи, незалежності, суверенітету, прав людини не можуть бути вирішені без розв’язання мовних питань. Мало того – саме з боротьби за мову здебільшого починається боротьба народів за свої права.

Ось уже два століття ведеться свідомо боротьба за мову в Україні. Протягом цього часу мало коли світило лагідне сонце і йшли благодатні дощі над нашою мовною нивою. Не завжди було на ній багато трудівників, а ті, що були, не завше працювали ревно. Не дивина, що густо поросла вона бур’янами, що не всі її ділянки зеленіють, що чималими місцями вона не тільки витоптана, але й заасфальтована.

Боротьба за українську мову, що останніми роками набула масового характеру породжена не тільки дією внутрішніх, національних процесів, а і є виявом загальносвітових тенденцій. Свідомо боротьба, цілеспрямована праця потребують знань, які були б надійним фундаментом для цієї діяльності і живили віру в її доцільність.

Метою пропонованої брошури є ознайомлення широкого кола читачів /найперше членів «Просвіти» і національних політичних і громадських організацій/ з основами мовного світогляду, з різноманітними питаннями, що виникають на мовному ґрунті в суспільстві, зі значенням рідної мови в життєдіяльності народу й окремої людини.

Видання здійснене як навчальний посібник для членів «Просвіти» і національних громадських і політичних організацій.

Вступ

Змінюється політична карта світу, відходять у небуття донедавна всесильні доктрини, знову стає вартісним те, що вважалося пережитком минулого і як таке зневажалось та переслідувалось тими, хто видавав себе за уособлення прогресу і підганяв інших до "світлого майбутнього".

Нівельовані та уніфіковані цивілізацією, люди світу починають гарячково шукати своїх етнічних коренів, витоки своєї культури і духовності, без яких загроза перетворення людини на біоробота стає чимраз очевиднішою, а безсенсовність існування – відчутнішою.

Остаточко втрачають кредит довір'я концепції та теорії про історичні і неісторичні, державні і недержавні, передові і відсталі народи. "Неісторичні" стають історичними, "недержавні" здобувають державність, "відсталі" за незначний для історії відрізок часу наздоганяють, а іноді переганяють "передових". І в усьому цьому відчувається нездоланна воля до свободи. Природно, що не у всіх народів вона виявляється одночасно і з однаковою силою.

Черговий раз, після численних моральних і людських втрат (скорочення населення з 52 млн. до 48 млн. чол. за роки незалежності) піднімається з колін Україна. Зневажений, окрадений народ здіймається на повен зріст, щоб "у народів вольнім колі" знову оголосити на весь світ: "Ще не вмерла Україна! "

"Ще не вмерла і не вмре!"

Бо живе наша мова. Отже, живий наш дух, жива наша пісня, наша історія, наша єдність і одність.

Живе наша мова – і з нами наші князі і гетьмани, наші письменники і вчені, наші державники і збройні оборонці.

Живе наша мова – і з нею 15-мільйонна діаспора.

Живе наша мова – і наш голос звучить у вселенському хорі народів.

Бо наша мова – це наша релігія, наша держава, наша минушина, наша надія, наше майбутнє.

Пізнання мови – це пізнання народу, його єства, його душі, його витоків та історичних шляхів – усього того, чим народ цікавий для інших народів. Адже народи, як і окремі люди, виявляють інтерес і повагу лише до того, хто являє собою особистість – своєрідну й неповторну. Годі розраховувати на пошану інших тому, хто не має поваги сам до себе. А хіба втрата рідної мови, зневага до неї не є виявом утрати своєї гідності?

Тому і сьогодні спостерігається неабиякий потяг до питань істо-

рії, культури і зокрема - до мови. Чому найбільш свідома частина українства так переймається саме мовними проблемами? Щоб це стало зрозумілим, очевидно, треба з'ясувати, що є рідна мова для українського народу як нації, що є нація для життя людини, а отже, проблема мови і нації в житті людини.

Проблема багатогранна, яка передбачає пошуки відповіді на чимало питань, над якими замислюється чи не кожен з нас у певний період свого життя, суспільно-політичного життя свого чи іншого народу.

Чому наша мова звузила сферу свого функціонування, чому наш ринок заповнили російськомовні видання, а радіо-телефір російськомовні передачі? Чому нормою сьогодні є низький рівень мовної культури - від побутової сфери до засобів масової інформації і вузівських аудиторій? Чому проблеми життя української мови взагалі не підлягали обговоренню і трактувалися як націоналістичні? Де, в яких площинах треба шукати розв'язання мовних проблем, відповідей на ці й багато інших питань? Якою має бути роль другої мови? Що являє собою т.зв. "теорія" "про дві рідні мови"? Чому й сьогодні умови для повнокровного функціонування нашої мови так повільно, а в деяких сферах і зовсім не змінюються на краще? Чому освіта й культура стали бездуховними? Чому в Україні так багато українців, збайдужілих до духовних цінностей своєї нації, а отже, й до її мови? Чому багатьма владними і не вельми владними структурами ігнорується виконання Закону про мови? Чи може продовжувати повноцінне життя нація, що втратила свою мову? Зрештою, чи може бути суверенною держава без державної мови?

Ці та інші питання, перелік яких можна продовжувати й продовжувати, переконують у важливості вивчення мовних питань як для буття нації, так і для окремої людини. Політика і культура, наука й освіта, сфери економічні, суспільне і особисте - всі без винятку грані життя перетинаються з мовою.

Шукати відповіді на ці та інші питання треба, безумовно, в площині проблеми "Мова і нація в житті людини".

Питання мови широко використовувалося у президентській виборчій компанії. Воно продовжує використовуватися політиками задля власних політичних інтересів і сьогодні. Тому не дивно, що з'явилися /і продовжують публікуватися!/ чимало публікацій в засобах масової інформації, наукових і науково-популярних видань з національно-мовних проблем. Вони різні - полемічні і псевдонаукові, агітаційні і безадресно-звинувачувальні, сентиментально-плаксиві і войовничо-агресивні...

Але щоб висловити аргументовану фахову критичну оцінку, стати на ту чи іншу позицію, сформувані свій погляд на проблему, потрібна певна система знань, відповідний рівень мовної освіти. Тому нам і видається за доцільне видання відповідної літератури, яка б давала всім, хто переймається мовними проблемами і найперше керівникам і працівникам освітніх і культурних закладів, необхідний теоретичний мінімум, певний орієнтир.

Безумовно, ставити за мету з'ясувати весь клубок національно-мовних проблем - справа нереальна /та й чи потрібна?/. Головна ідея цієї брошури, на нашу думку, має полягати у формуванні відповідного типу мислення; має привернути увагу й до національно-мовних змагань українського народу впродовж більш, як двохсот років; а насамперед, може, найголовніше - закласти ґрунт для пробудження, для формування національної свідомості, допомогти не тільки позбутися почуття меншовартості, а і стимулювати процеси національно-державного будівництва.

Мова – одна з істотних ознак нації

У науці сьогодні усталеною є теза про те, що найвищою формою організації суспільства, яку виробило людство на шляху поступу, є нація. Що ж є змістом і сутністю нації? На це питання однозначної відповіді немає. Сталінські постулати не витримали випробувань часом, тому ми спрямовуємо свої інтереси до різних джерел. Одні вважають, що націю творить силове поле землі - її фізичні явища, клімат, ліси, поля, гори й долини, ріки, моря, повітря - уся довколишня рідна природа. Виходячи з нього, сутністю нації є те, що існує поза свідомістю, що притаманне тому чи іншому етносу споконвічно.

Є й така думка, що нація - це "Щось з великої літери. Щось містичне, яке є в людині, яке є споконвічно в національній душі. Воно може бути в будь-якій формі. Воно може реалізувати себе в будь-яких ознаках. І найперше реалізує себе в тій ознаці, яка породжує почуття окремішності, неподібності до інших". /Валентин Мороз. Мова і нація. - Нар. газ., №№ 1, 2 за 1992 р./ Цими ознаками, вважає автор, можуть бути і мова, і релігія, і навіть професія.

Інші у визначенні нації віддають перевагу психіці, яка, на їх думку, є тим глибинним, недосяжним корінням, що живить і оберігає націю від будь-якої асиміляції. Цікаві спостереження про особливості української психічної структури дослідили вчені-психологи. /Олександр Кульчицький: Світовідчужання українця: залишив низку праць з етнопсихології, з яких найважливіші - про риси характеру українського народу; цієї ж думки доктор філософських наук Вікторія

Храмова: До проблеми української ментальності. Українська душа/.

Ще інші незмінними координатами вважають культуру, як матеріальну, так і духовну. І справді, у всіх народів є звичаї, фольклор, але у кожного народу все це різне, своє.

Визначення з різних джерел можна продовжити. Але й уже наведені свідчать, що це питання не таке однозначне, як може здатися на перший погляд. Отже, не так просто знайти ті найбільш оптимальні дефініції поняття нації, які б не викликали заперечень опонентів. Усі вони вразливі.

І все ж у кожному з поглядів на зміст і сутність нації доля правди, безумовно, є. І попри всі розходження їх авторів об'єднує загальноприйнята теза про те, що однією з істотних ознак нації /поряд із психікою, культурою, ментальністю/ є безперечно ж мова. Підкреслимо: поряд і одна з істотних ознак. Чому неправомірно все зводити лише до мови? Бо як тоді бути з грузинською нацією, яка послуговується грузинською літературною мовою /на сході/, на заході - мінгрельська мова /не діалект!/, в гірській Сванетії є теж своя окрема мова. Проте в усіх у них дуже міцне почуття однієї національної належності. Або, скажімо, американці, англійці чи інші нації, які послуговуються однією мовою? Хай навіть вони не є правилом, але й винятки теж мають знайти своє вичерпне, переконливе пояснення.

Очевидно, якийсь єдиний критерій /підхід/ до визначення будь-якої нації неправомірний. У сербів і хорватів /спільна літературна мова/, а, скажімо, в українців і росіян ці критерії не ідентичні. Тому там критерії змістяться в дещо іншу площину.

В українців істотною ознакою, символом нації є мова. Саме вона точно, глибинно відображає і справжній характер, і дух народу. Гумбольдтівське визначення ролі і значення мови для німців / "Мова народу є його дух, і дух народу є його мова" / є незаперечним і щодо української мови, як символу нації. І оскільки ми всі безпосередньо причетні до мови, то у зв'язку з цим цілком логічно маємо зорієнтувати свою увагу саме на з'ясування ролі нашої мови в житті нації.

У незаперечній істинності сказаного одразу переконаємося, якщо спробуємо перекласти на будь-яку іншу мову українську народну пісню, думу чи влучний народний вислів. Вони одразу втратять свій національний "дух" /І їстоньки не їм, і питоньки не п'ю та виглядаю все недоленьку свою...; ... воріженьки гинуть, як роса на сонці; братику-лебедиду; лелечеченьки; вовчик-братик тощо/. Бо народне слово невичерпне, глибинне.

Є "інтелектуали", які вважають, що між двома такими мовами, як українська і російська, майже немає якихось істотних відмінностей.

Гому, мовляв, той, хто добре знає обидві мови, міг би писати на "загальній", російській мові, і всім би було зрозуміло.

Що за необхідність писати "Думи мої, думи мої, лихо мені з вами! Нащо стали на папері сумними рядами? Чом вас вітер не розвіяв в степу, як билину? Чом вас лихо не приспало, як малу дитину?", адже можна було б те саме написати "зрозумілою", "загальною" для всіх мовою: "Думи мои, думи мои, Горе, думы, с вами! Что вы стали на бумаге хмурыми рядами? Что вас ветер не развеял пылью на просторе? Что вас ночью, как ребенка, не приспало горе?.."

Як бачимо, коментарі до цього прикладу зайві. Мова, може, й зрозуміла, але то вже не наш Шевченко і не його гірка туга. Магія Шевченкового слова незбагненна, ніби сам час писав його рукою, бо в ньому /в його слові/ те, що йшло з глибинної сутності українців.

У чужомовному варіанті зникла душа, це зовсім щось інше, позбавлене отого "духу", про який писав В.Гумбольдт. Не хвилює й не вражає. Чи можемо ми сказати те ж саме про Шевченкові твори російською мовою?

Коли йдеться про нашу національну ідентичність, про самобутність нашої духовної культури, перевага перш за все надається мові. Отже, поряд з формами національної культури, мистецтвом, фольклором, політикою, ідеологією, національною психологією, ментальністю тощо - мові, як своєрідному коду нації, належить провідна роль, її значення в нашому національному житті універсальне.

Або пригадаймо сказане апостолом Павлом: "Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, а серце спить".

Ще одне підтвердження значення рідної мови для індивіда.

Більше того, психологи на основі експериментальних досліджень доводять, що народжені щойно немовлята плачуть і кричать по-різному, що їхні звуки пов'язані з їх національною належністю.

Якщо мова як явище людського суспільства взагалі виконує свою найголовнішу функцію - функцію спілкування /ми можемо це зробити за допомогою будь-якої мови, якою володіємо настільки, щоб задовольнити цю потребу/, то функції рідної мови значно ширші: у ній закодована своєрідна національно-культурна інформація, яку ми сприймаємо підсвідомо й інтуїтивно. З цього погляду її цілком правомірно слід поцінювати як скарбницю національної культури. Вона і національний символ, і засіб формування й вираження національної психіки, національного мислення, національного самоусвідомлення, надбання й збереження культурної спадщини, засіб національної консолідації тощо. Про це переконливо написав К.Ушинський в "Рідному слові". А Борис Харчук у своїй прекрасній статті "Слово і народ" так

образно визначив сутність рідної мови в житті українського народу: "В головах слова стоїть свідомість, у головах свідомості стоїть слово. Воно з купелі крові, що пульсує в грудях і заливає мозок. Слово не значок, не символ - це вогонь, сорочка духу народу" /Співзвучні думки у О. Гончара, П. Мовчана, Д. Павличка .../ "Скинути з плечей і віддати останню сорочку - ще залишитись живим, а скинути сорочку духу - віддати свою душу, самозничитись".

Крім того, мова - це і світобачення, чи іншими словами, фактор національної самосвідомості. Вдамося до прикладів.

Так, зміст українського слова лікарня асоціюється з дією /лікуванням/ рос. больница з процесом /болем/; і відповідно: свято /від святе/ і праздик /від праздний/; дружина /від друг/ і супруга /та, що в одній упряжці/; одруження - нім.- anshlus /злука/ - рос. брак.

Чи дають підставу ці приклади стверджувати і ще одну річ - мова виражає ставлення народу до дійсності, між дійсністю і людиною стоїть мова?

Оскільки народ витворює свою мову впродовж віків, вона є духовною сутністю народу, колективною пам'яттю. Пам'ять, як відомо, глибинніше, об'ємніше за знання. Помічено, що думати на іншій мові легше, ніж переживати, бо думання поверхове, переживання ж глибинне; почуття - найбільш унутрішнє явище - кажуть психологи.

Висловлюються навіть припущення, що мова безпосередньо пов'язана з антропологією, бо зміна мови в свою чергу спричиняє зміни в півкулях головного мозку.

Про це, до речі, писав і О.Потебня у статті "Язык и народность". Збіднення мови чи не є однією з істотних причин і морального зубожіння людини?

Отже, якщо ми хочемо бути цивілізованою нацією, маємо дбати про свою мову. Бо цілком справедливою є думка про те, що провінція починається там, де цураються рідної мови. І від того, як ми дбатимемо про мову, а отже, й про збереження й розвиток нашої культури, традицій, залежить наша доля - будемо провінційним додатком до іншого народу чи станемо народом самобутнім, збережемо свою сутність як нація цивілізована.

Проблеми дво- і багатомовності

Тепер давайте припустимо, що український народ, як окремішня нація, з-тих чи інших причин прийняв мову іншого народу, хоча й найбільш спорідненого. Чи зможе він як самобутня нація розвивати свою культуру і все, що пов'язане з духовним та й матеріальним життям? У п'ятдесятих роках з'являється і на всі лади пропагується в соціології,

соціолінгвістиці так звана теорія злиття націй і їх мов. Визначена була й магістральна лінія т.зв. "взаємодії" народів СРСР. У чому її суть? /До чого вона зводилася?/ До сформування спільних рис у способі життя. Декларувалося, що це "зближення" ніби діалектично поєднується з тенденцією розвитку національних культур і їх мов.

Ось одне із свідчень наслідків такого зближення і "розквіту".

Двадцятичотирирічний учитель української словесності і поет В.Стус на початку 60-х років звернувся із своєю гіркою сповіддю-листом до А.Малишка: "...Зараз я читаю рідну мову в Горлівці, в російській, звичайно, школі. В Горлівці є кілька /2-3/ українських шкіл, яким животіти зовсім недовго. В Донецьку таких немає. Отож, картина дуже сумна.

У нас немає майбутнього. Коріння нації - тільки в селі, а "хуторянським народом ми довго не проживем, пам'ятаючи про вплив міста, про армію, про всі інші канали русифікації.

На Донбасі /та й чи тільки/ читати українську мову в російській школі - одне недоумство. Треба мати якісь моральні травми, щоб це робити.

Одна усна заява батьків - і діти не будуть вивчати мови народу, який виростив цих батьків. ... Обов'язково - німецьку, французьку, англійську мови, крім рідної.

...Як можна жити далі? Як можна з усім цим миритися? Зовсім не важко знайти факти найгрубішого шовінізму, найбезсоромнішого національного приниження.

... Як же можна миритися з тим особливим інтернаціоналізмом, який може призвести до згуби цілої духовної одиниці людства?

Я хочу тільки добра, чесного добра, а асиміляторство - хіба це чесна штука? Зрозумійте мене в моєму горі, бо я чую прокляття віків, чую, бездіяльний, свій гріх перед землею, перед народом, перед історією. Перед людьми, що своєю кров'ю кропили нашу землю. Довгий мартиролог борців за національну справедливість лишає нам історія, а ми навіть на гнів праведний не можемо здобутись".

Отже, декларувалися процеси "зближення", "взаємодії", які на ділі призвели до витіснення української мови, до асиміляції народу.

Програма злиття націй і знищення їх мов формувалася і втілювалася у життя протягом довгого часу /у сталінський і післясталінський періоди/ і востаннє була проголошена у 1982 р. в доповіді Ю. Андропова, присвяченій 60-річчю утворення СРСР: «Наша кінцева мета... - не лише зближення націй, але й злиття їх»

І ще одна виписка з УРЕ: "Одним з найвидатніших завоювань соціалізму є повне розв'язання в СРСР національного питання. ... Но-

вий етап національної політики КПРС в умовах розвинутого соціалізму характеризується дальшим зближенням націй, прискоренням процесу інтернаціоналізації". То однорідна сіра безлика маса, без свого обличчя, національної гідності. Зденационалізованим народом значно легше керувати, бо народ, позбавлений своєї національної історії, пам'яті, культури, що реалізуються в національній мові, то уже й не народ, а населення.

Чим же пояснювалася потреба в "зближенні" й "інтернаціоналізації"? І чим була спричинена? По-перше, тим, що у всього народу одна мета, спільна економіка, спільні інтереси, а отже, формується і соціум - єдиний радянський народ. Свою роль відіграла й т.зв. міграційна політика, яка, на перший погляд, була зумовлена цілком безневинними і гуманістичними, великомасштабними програмами "будов віку" /Вам, КамАЗ, ВАЗ, електростанції, магістралі, ліквідація наслідків стихії тощо/. Так, напр., внаслідок будівництва БАМу в Бурятії корінне населення буряти стали національною меншістю. Ці ж процеси і в багатьох регіонах України стали наслідком перемішування населення. А це спонукало до зменшення кількості україномовних шкіл, до звуження функціонування української мови в усіх сферах - і офіційних, і неофіційних. Адже міграційна політика стимулює егоїстичні інтереси переселенців, сприяє загальній атмосфері байдужості до соціально-політичних проблем. За цих умов пріоритетною стає "інтернаціональна" мова, відбувається денационалізація під лозунгом "зближення" націй.

І як тут не погодитися з нашими письменниками, психологами, іншими вченими, що процеси денационалізації витравлюють душу, аморалізують, сприяють уніфікації. А будь-яка уніфікація є, як відомо, явищем протиприродним.

У зв'язку з цим пригадується одне з оповідань А. Дімарова, яке він починає з такого опису: "Будинки стояли, подібні один до одного, як унітази. Цегляні п'ятиповерхові потвори... з однаковими під'їздами, дверима, балконами, вікнами, з однаковими дахами і цоколями. Вони навівали таку безпросвітну нудьгу... Здавалося, що й люди тут живуть такі ж безликі та подібні один до одного, приречені до кінця своїх днів губитися в отій сірій масі, що її звать натовп". Така-от смутна, невесела дійсність, схоплена спостережливим оком і розумом письменницьким.

Кожне уподібнення згубне, воно нівелює людину, вона втрачає себе як особистість, перетворюється в щось безлике, аморфне, стандартне. "Упаси нас, Боже, від цього лиха!" Хіба здатна така людина на своє бачення світу, на свою позицію, своє особисте "Я"? Це явище

проти природне.

Чим більше народів, культур, мов, тим більше й розмаїття світу, колективного світогляду, повноти, невичерпності. Коли нам докоряють, що мовляв, ніхто не примушує українців відмовлятися від своєї мови, маємо заперечувати й доводити, що це не так. Ці докори допоможе спростувати зокрема й авторитет О.Потебні. Ось що він писав у своїй статті "Язык и народность": "Люди, як правило, добровільно не відмовляються від своєї мови, між іншим, в силу поза-свідомого страху перед спустошенням свідомості".

В Україні, на момент проголошення незалежності, у багатомільйонного народу /другого в слов'янському світі і двадцятого - серед інших народів світу і їх мов/ не було українських вузів, навіть педагогічних, уже не кажучи про технічні, медичні, інститути культури тощо; не було україномовних /про національні годі й говорити!/ середніх спеціальних закладів і ПТУ, переважна більшість загальноосвітніх шкіл, дитсадків у містах теж були російськомовні.

Наслідок і "зближення", й "інтернаціоналізації".

Це знаходило й своє пояснення: готує Україна кадри для всього СРСР; для зарубіжних країн; тому й здійснюється викладання мовою міжнародного спілкування на території всіх республік.

Чим усі ці "зближення" й "інтернаціоналізації" закінчилися, підтвердило життя, події в Карабаху, Грузії, Прибалтиці, Молдові та й у Криму теж.

Під гаслами "братерства", "інтернаціоналізації", які декларувалися як наш життєвий принцип, насправді проводилася асиміляторська політика, яка призвела до знищення мов багатьох "малих" народів і поставила перед загрозою знищення мови таких великих націй, як українська, білоруська. Від перепису 1926 р. до перепису 1985 р. зникло на території колишнього СРСР 90 народностей і їх мов. Найтипівішими формами "зближення" й "інтернаціоналізації" вважалося впровадження т. зв. двомовності. Який зміст вкладався в цей термін?

Фахівці в галузі соціолінгвістики зокрема і український академік - мовознавець І.Білодід під практикою двомовності вбачав "паралельне вживання української і російської мов", стверджував, що "російська мова стала другою рідною мовою радянських народів". Обгрунтовував, науково доводив правомірність цього явища.

Між тим функції в рідної мови і в мови не рідної /міжнародного спілкування/, як її декларували офіційні запевнення, істотно відмінні, про що ми вже говорили. Функція другої мови - суто комунікативна. Отже, національно-російська двомовність мала б зводитись до оволодіння другою мовою в першу чергу для забезпечення потреб

порозуміння з усіма іншими народами колишнього Союзу. Тому політика двомовності повинна була мати значно менші претензії і масштаби.

Отже, неправомірно ставити знак рівності між рідною мовою і мовою міжнаціонального спілкування, бо це фактично передбачає функціональне й практичне вирівнювання обох мов. А в кінцевому результаті зникнення рідної мови.

Слушними з цього приводу є наукові судження О.Потебні: "Знання двох мов у дуже ранньому віці не є володіння двома системами відображення і повідомлення одного й того ж кола думки, але роздвоює це коло і наперед утруднює досягнення цільності світосприйняття, заважає науковій абстракції" /"Мова і народність"/.

І ще одна думка вченого: "... Розглядаючи мови як глибоко відмінні системи прийомів мислення, ми можемо очікувати від передбачуваної в майбутньому заміни розмаїття мов однією загальнолюдською лише зниження рівня думки", /Там же/ Приблизно цю ж думку висловив і К.Ушинський у "Рідному слові": "... коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна їй мова; ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового, коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток". Так обґрунтували і категорично відкинули принцип двомовного виховання О.Потебня і К.Ушинський. Крім того, наведені думки підтверджують антинауковість тези про "другу рідну мову".

Отже, надання другій мові більшого значення щодо мов національних - це по суті підхід, спрямований на те, що другій мові готувалася перспектива не другої, а нової рідної мови замість мови національної. Життя довело, що ні т. зв. "органічної двомовності", ні "двох рідних мов" бути не може, бо сам процес формування думки явище глибинне, а кожна мова дає свою /про що вже говорилося/, абсолютно неповторну мовну картину світу /мовне відображення дійсності/.

О.Потебнею, й К.Ушинським свого часу була висунута й обґрунтована думка про те, що двомовність має ґрунтуватися на основі рідної мови, коли буде помітно, що рідна мова "пустила глибоке коріння в духовну природу дитини". Лише після цього і на цій основі можна оволодівати другою, третьою й іншими мовами. Рідною ж мовою для кожного має бути мова своєї нації.

Якщо людина володіє повністю мовою своєї нації, то знання іншої чи інших мов має ґрунтуватися на відповідному знанні першої, тобто рідної мови. У тому ж випадку, коли сфера мовної компетенції

людини повністю не покрита рідною мовою, така людина є "напівмовною", бо не володіє достатньо жодною мовою, а отже, й "напівмислячою", роздвосною особистістю. "Напівмовність", за визначенням лінгвістів, стала хворобою, епідемією ХХ-ХХІ століть. Чи може для такої людини мова бути осередком людської гідності?

Отже, ідеологічна орієнтація на двомовність – антинаукова. Вона не бере до уваги ні психологічних, ні лінгвістичних закономірностей функціонування жодної з мов. Тому її слід розцінювати /кваліфікувати/ як завуальовану програму денационалізації, асиміляції.

Чи варто заперечувати такий науковий висновок?

Давайте порівняємо його з висновками політика, якого важко звинуватити в "українському націоналізмі", швидше навпаки. Так, экс-Президент Л.Кучма в своїй книжці "Україна не Росія" /с.108-110/ пише:

"Я готовий погодитись, що сьогодні двомовність символізує дружбу наших народів, оскільки така дружба існує. Дружба народів – це не дружба кожного з кожним, це особливе ставлення більшості українців до росіян і більшості росіян до українців.

Це особливе ставлення людей, сподіваюся, згодом стане фундаментом "особливих відносин" держав ("особливі відносини" офіційно проголошені між Англією і США, США і Канадою, і нам варто вивчити цей досвід). Але як "історичний факт", двомовність – це ще і спадщина дуже довгочасної нерівності мов. Більшість росіян якось зовсім не усвідомлює цього, але для багатьох українців це хворобливий спад...

Володіти двома мовами "вільно" не означає володіти ними однаково. У більшості випадків мови працюють (часом навіть поза бажанням самого їхнього носія) ситуативно, у кожній мові з'являється своя соціальна функція. Визначається мова ведуча і мова, яку ведуть. Насправді ж у повному обсязі однаково володіє двома мовами меншість.

Для більшості людей такий рівень двомовності і недосяжний, і, головне, не потрібний. Тому не варто орієнтувати суспільство на мету дороги і нездійсненну.

Зовсім інша справа – добровільна двох- трьохмовність на індивідуальному рівні. Не даремно кажуть, що людина стільки разів людина, скільки мов вона знає. Але ця справа добровільна. Знати мови цікаво і навіть почесно, але рішення, яку мову (чи які мови) ви хочете (чи не хочете) додати до своєї рідної, можете прийняти тільки ви самі. **Абсолютно виключено, щоб двомовність була державною метою**".

Президент /книжка вийшла, коли Кучма був діючим Президентом/ публічно заявляє, що "абсолютно виключено, щоб двомовність

була державною метою". Чому ж тоді продовжуються політичні спекуляції на тему надання російській мові статусу чи то другої державної, чи офіційної? Можна було б і далі процитувати экс-Президента Л.Кучму, де він посилається і на історичні приклади спротиву українізації в 20-роки ХХ ст., і звертається до почуття справедливості російської інтелігенції тощо. Все це вірно, але ми якось намагаємося обійти стороною головну причину. Посилення позиції української мови буде однозначно свідчити і про посилення позиції української нації в українській державі. Чи всі в цьому зацікавленні? Чи російська, або російськомовна керівна еліта добровільно відмовиться від свого привілею користуватися своєю мовою, а тим самим змушувати і українців розмовляти з ними на їх мові? Закріплення панівного становища російської мови буде однозначно свідчити і про панівне становище Росії в Україні і тим самим підтверджувати російську тезу про Україну не як про окрему національну державу, а тільки як про окрему територію.

Все це говорить про те, що це непросте питання для вирішення. Головне, щоб ми зрозуміли, що позиція росіян зрозуміла і цілком природна. Неприродною, але зрозумілою є позиція тих українців, які вважають свою мову і непрестижною і неперспективною і самі добровільно відмовляються від її використання. Чому зрозумілою? Тому, що природа людини гріховна і людина схильна швидше робити погані вчинки, ніж добрі. Бути як всі/це означає приєднатися до російськомовного середовища/ значно легше, ніж йти проти /бути не таким як всі/. Звичайно, докорінно змінити ситуацію, зробити українську мову потрібною в громадському житті, піднести її престиж можуть тільки серйозні і глибоко продумані заходи, підтриманні зусиллями всього суспільства і державою. Ми надалі і будемо говорити, що можна і потрібно робити. Але багато б важила і суто виховна робота, зокрема з використанням засобів масової інформації. Адже потрібне не якесь примусове нав'язування української мови тим, хто її цурається, а просто розумне ставлення до неї.

Закон про мови в Україні

З 1 січня 1990 р. набув чинності "Закон про мови", який утвердив державність української мови. Що це означає? Що держава бере на себе конкретні обов'язки щодо забезпечення функціонування української мови як офіційної мови України в усіх сферах життя і тим самим дбає про її всебічний розвиток.

Загальновизнаним є той факт, що розвиток і багатство мови - це результат розвитку суспільства, його науки й культури, це результат пізнавальної діяльності людей. Тому держава, її політика не може бу-

ти байдужа до мови. Державний статус мови є одним з найвищих виявів самоутвердження нації.

Чому виникла необхідність у прийнятті Закону Верховною Радою України?

Ми будуємо правову державу, у якій кожен народ має бути вільним, а кожна людина повинна мати реальну можливість всебічно розвиватися на національній основі. Цей закон прийнято через необхідність захисту української мови, яка виявилася відтиснутою на периферію суспільного функціонування в найважливіших сферах життя.

Держава має забезпечити функціонування української мови в галузі освіти, науки, культури, державної діяльності та адміністративних органів, у сфері виробництва, транспорту, засобів масової інформації, армії тощо.

Держава має /повинна, зобов'язана/ не допустити невідповідності між декларуванням мови і реалізацією її державного статусу.

Між тим уже перші кроки впровадження Закону наштовхнулися на шалений опір апарату, який розігрує карту порушення прав людини. Щоб вижила нація, має вижити мова, культура, історія /національна/. Дбаючи про мову, держава тим самим зміцнює моральне здоров'я нації.

"Про дві державні мови на Україні не може бути мови. Держава має зайняти в цьому питанні однозначну позицію на користь мови корінної нації.

Разом з тим держава повинна надати статус найбільшого сприяння мовам тих народів, які не мають своїх метрополій, державних утворень за межами України /гагаузи, ассірійці/. Бо дбати про них більше нікому"

Отже, державна політика щодо мови, зокрема мови корінної нації /під мовного політикою розуміють сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у державі/ має повною мірою захистити її мовні інтереси.

Одна з найбільших слов'янських мов, якою є українська, на своїй споконвічній території на момент прийняття Закону про мови була витіснена із сфер середньої і вищої освіти, виробництва, науки, культури, державної й адміністративної сфер, не кажучи вже про армію".

Ось чому виявилася нагальна потреба у конституційному захисті української мови, у наданні їй державного статусу.

Разом з тим у державній мовній політиці має знайти реалізацію оптимальне вирішення проблем міжнаціональних відносин в Україні, за якою росіянин, поляк, єврей, татарин, грек, угорець... не будуть відчувати по відношенню до себе штучної дискримінації.

"Необхідно... і для братів, і для самих себе улаштувати дім, в якому можна було б жити... по-людськи і розвиватися безперешкодно" /М. Драгоманов, 1876/.

У сфері міжнаціональних відносин не повинні вирішуватись питання тільки через прийняття відповідних законодавчих і адміністративних актів. Політика в цих питаннях потребує постійного діалогу і проведення відповідної роз'яснювальної, агітаційно-пропагандистської роботи.

Будь-яке непорозуміння загрожує обернутися серйозними наслідками.

Згадаймо хоча б, чим обійшовся Молдові "Закон про мову", в якому чудова ідея - захистити рідну мову - була доведена до абсурду, через відсутність відповідної підготовчої і роз'яснювальної роботи.

Інколи доводиться чути, що завдяки тому, що при впровадженні Закону про мови в Україні не допускався примус, в Україні зберігається спокій в міжнаціональних стосунках. Але чи така ситуація говорить про порозуміння в мовному питанні? Ось як про це пише експрезидент України Л. Кучма: "Тепер доводиться постійно читати адресовані мені звернення і відозви різних суспільних і академічних груп, резолюції з'їздів, зібрань і наукових конференцій з приводу мовної ситуації в країні. Вони поділяються на дві прямо протилежні групи, і обидві шалено звинувачують одна одну в дискримінації. Культурно-мовна ситуація зображується ними настільки відмінно, що хочеться запитати, чи не в різних країнах живуть автори цих текстів. Кожна з двох сторін впевнена в істинності тільки своєї точки зору і навіть не намагається зрозуміти якимось іншим, хоча всі давно і напам'ять знають кожен доказ своїх опонентів і на кожен мають готову відповідь. Один із семінарів на тему діалогу української і російської культур хтось із його учасників назвав "діалогом глухих" / Україна не Росія, с. 111/.

Тому, мрії деяких наших політиків, мовознавців і діячів культури, що Україні вдасться зреалізувати зразок гармонійного співжиття народів на її землі, так і залишається мрією. Реалізація цієї гуманної ідеї потребує неймовірно великих зусиль практичної роботи, а не спостерігання за процесом зі сторони Президента і Уряду, народних обранців. Виправдовується це тим, що є більш важливі справи, наприклад: вирішення питання бідності, зайнятості. Така логіка мислення говорить тільки про те, що наша політична еліта не доросла до розуміння пріоритетів національних інтересів над інтересами конкретних соціальних груп населення.

Мова і навчання

У мовному вихованні народу провідна роль завжди належала школі. Тому не підлягає сумніву, що однією з найважливіших складових частин того фундаменту, на якому має розбудовуватися Україна як суверенна держава, є українська національна школа.

Ви знаєте, що в Україні сьогодні є проблеми, і досить серйозні, з українською школою. Якщо виникла необхідність у Законі про мови в нашої держави, - це перш за все один із симптомів серйозної хвороби нашої школи.

Чи не є дивним той факт, що час від часу з газетних шпальт, гучномовців, телеекранів лунають фанфари: в такому-то місті /українському/, селищі відкрилося стільки-то україномовних класів, шкіл, україномовних груп у дитячих садках; стільки-то викладачів такого-то вузу перейшли на читання лекцій українською мовою. Чи не свідчить це про те, що нація опинилася в глухому куті? А між тим усі конституції гарантували право на освіту рідною мовою.

Хіба це природно, що від дитячих садочків до вузів українці в більшості випадків не мали та й не мають можливості ні виховуватися, ні навчатися рідною мовою? Адже ні в Польщі, ні в Болгарії, ні в Угорщині цих проблем немає.

Між тим у розділі III /ст.25/ Закону про мови записано: "Українська РСР гарантує кожній дитині право на виховання і одержання освіти національною мовою". І в ст.28: "З Українській РСР навчальна і виховна робота в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах проводиться українською мовою. Закон створили. Право продекларували. Але ж його треба втілювати в життя. Бо хто така держава? Це ми. Кожен з нас. Для тих же ПТУ, вузів потрібна не тільки матеріальна база, а й викладачі, які б забезпечили весь навчально-виховний процес українською мовою. А їх на сьогодні дуже і дуже мало, особливо в східних і південних регіонах. І тому з російської школи робиться пародія на українську.

Реалізації закону чиниться шалений опір, і не тільки владними структурами, але і новими "хозяєвами фабрик и городов". Чим вони аргументують свій спротив? Тим, що в Україні проживає понад 7 млн. росіян, і реалізація закону щодо них є недемократичною. Тим, що в українських вузах навчаються іноземці, тим, що частина українців відносить себе до російськомовного населення. Отже, інтереси корінного багатомільйонного народу можна заради цього й знехтувати?

У законі також записано, що у випадках, коли громадяни іншої національності становлять компактну більшість в тих чи інших на-

селених пунктах України, можуть працювати окремі групи, класи, дитячі садки чи школи з вихованням чи навчанням у них відповідною національною мовою. Але, на жаль, ці випадки є скоріше нормою. Викладання українською мовою і виховання - поки що випадки. А як же тоді бути українцям, які становлять меншість? Хоча б у тому ж Криму, або в окремих районах Донецької і Луганської областях.

Де українцю здобути освіту рідною мовою? В Канаді? /в штаті Альберта більше десятка шкіл українських/.

Національне відродження можливе тільки за умови будування національної держави, за умови, що вона візьме під свій захист відродження і національної школи, а отже, науки й культури в цілому.

Ще понад 80 років тому М.Грушевський у своїй книжечці "Про українську мову і українську школу" писав: "Всі інші народи, які дійшли до добробуту, освіти, доброго ладу, дійшли тільки завдяки тому, що мали просвіту на своїй рідній мові", "І наш народ не іншою дорогою виб'ється з теперішніх злиднів, які тільки тримаючи свого, розширюючи освіту на рідній мові", "Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша. бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування".

Прогресивні діячі українського народу домагалися освіти свого народу рідною мовою, бо добре усвідомлювали її роль у духовному розвої дитини. Вам, очевидно, відомо, як дбав про це і Костомаров? /збирав гроші на видання українських шкільних книжок); Куліш Пантелеймон написав дві граматики - більшу і меншу; Шевченко видав малий український буквар, як і відомо те, що й різними указами /як правило, таємними/, українське слово, українська книжка строго заборонялися, і перш за все в школі,

Т.Зіньківський /1896 р., Львів, У ст. "Національне питання в Росії, В кн.: Писання Трохима Зіньківського/ пише про той шалений спротив, який чинили російські реакційні сили українському письменницькому руху і в зв'язку з ним ось що й про мову: "Поперед усього не признавалось існування української мови, а потім і українського народу". І цитує Московській Вестник за 1863 р. "Української мови ніколи не було і не вважаючи на всі потуги українофільські і тепер немає". І наводить такі факти: Р. 1875 в Київщині вигнано зі служби вчителя з народної школи за те, що він переклав учням два речення з Євангеліста Матвія на українську мову.

Вигнано народного учителя за те, що той дав своєму знайомому прочитати українську книжку, дозволену цензурою. Або історія із школою ім. Т.Шевченка, яку прохану відкрити в його рідному селі

Кирилівці /з російською мовою навчання/. Попечитель на запит міністерства удався до інспекторів народних шкіл. Четверо відмовили, а п'ятий сказав, що можна і треба б, за що його вигнано із служби. Ось так закінчилася ця експертиза.

1876 р. - Емський указ - варварський, що забороняв українську мову до нотного тексту, театр, українські концерти.

Ті, хто виступав проти української мови /Катков/, звинувачували її оборонців у тому, що вони хочуть розбити "цілісність російського народу". Доводили, що російська мова вироблялась не одними лише росіянами, а й українцями теж, і тому, російська мова не є буцім тільки російська, московська, а разом і українська, мовляв, історично спільна задля обох народностей мова.

Раз нема української мови - нема й народу такого, титул "український" не має не те що історично-національного значення, але й етнографічного: "Україна, буцім, ніколи не мала власної історії; Український народ /буцім/ є чистий російський народ /Моск. Вѣдомости, 1863, 136/, І ще Грушевський: "Вчили по-руському і з руських книжок, а діти селянські тої мови добре розуміти не могли, і наука йшла через те тупо..." А крім того, зоставалися що називається без язика: бо по-руськи не могли навчитися, а від своєї мови відставали... калічили душу, а не вчили".

Сподіваюсь, ви збагнули /зрозуміли/ задля чого ці відступи і цитування, щоб показати наскільки за давними є проблеми української мови і школи. І це нищення, викорінення, випікання "каленим железом" дали свої наслідки. Наслідки дуже гіркі.

Ці розмірковування про школу на рідній мові хіба не злободенні й сьогодні?

Отже, і нинішнє, і майбутнє нашої мови, духовної та й зрештою матеріальної культури залежить від народної освіти, а вона в свою чергу немислима поза рідною мовою. Це одна з найважливіших проблем, які непокоять українську інтелігенцію. Має бути вироблена концепція не просто україномовної школи з одним-єдиним навчальним планом. Цього замало. Потрібна концепція національної школи. Така школа має формувати в українця ... почуття громадянина, почуття причетності до своєї історії, культури. Вона має формувати людей, здатних інтегруватися в світову культуру, а не зводити до шароварництва і хуторянства. Очевидно, слід закласти в її концепцію принцип здорового глузду. Життя свідчить, що найбільшого прогресу досягають /і досягли/ ті країни, які спираються на здоровий глузд, на науку. Українська національна школа, - вища в першу чергу, має стати сферою репродукції української нації. І вона, можливо, так само важлива,

як і проблема народження.

Сьогодні стан української мови в народній освіті ще тривожний: в багатьох регіонах /Дніпропетровськ, Одеса, Луганськ, Донецьк, Запоріжжя, Миколаїв, Крим/ чиниться опір, повільно відкривають україномовні школи, й класи. Та й треба визнати, що і в тих школах, які офіційно вважаються україномовними, частина уроків проводиться російською мовою або суржиком. А це ще згубніше діє, ніж навчання нерідною мовою.

Ясно, що в правовій державі, що її ми почали розбудовувати, не може бути примусу щодо вибору школи з-тією чи іншою мовою навчання. Не можна заборонити батькам вибирати мову навчання для своїх дітей. Демократія - так демократія.

Але разом з тим чому батьки мають вирішувати майбутнє дітей /скажімо, якщо це батьки російськомовні українці, які не бажають навчати своїх дітей рідною мовою/. Чи повинна потурати цьому держава і сприяти репродукції такого прошарку через російську чи зрусифіковану школу. Тут, очевидно, мають діяти розумні чинники, більш впливові, вагомі, ніж засоби примусу. Коли українській мові, культурі, школі /така має буди політика/ буде повернуто втрачений престиж, коли середні спеціальні заклади, вузи стануть україномовними, і для них відчиняться двері у світову науку /приклад тому одна з перших ластівок - Києво-Могилянська академія/, ставлення до української школи зміниться. Попит і пропозиції змінюватимуться зі зміною статусу українства в цілому.

А взагалі питання про добровільність не таке й просте. Більш як тридцятирічне існування закону про добровільність вибору мови навчання в школі довело кількість україномовних шкіл у багатьох промислових центрах України до нульової позначки.

Це теж одна з причин великої кількості зрусифікованих.

І все ж невеликий відрізок часу показав, що справа не така вже й безнадійна. Перші кроки більш-менш обнадійливі /обов'язкове складання вступного екзамену з української мови до вузів; введення практичного курсу з української мови на інших факультетах та ін. заходи, очевидно, й вони сприяють тому, що в школах з російською мовою навчання немає відмов від вивчення української мови. Це, безумовно, сприятиме і розширенню й утвердженню української мови і в школі. Як кажуть коментатори, диктори, хотілось би закінчити на позитивній ноті. Але не впадаймо в ейфорію, вона згубна. Та ситуація накладає й великі обов'язки на вчительський корпус, зокрема, на викладачів української словесності. Адже не кожен учитель готовий піти сьогодні в будь-яку аудиторію. Потрібен і високий рівень кваліфікації фахової,

ерудитії. Якщо ми тільки будемо знати, як відмінюється слово Україна, цього замало. "Уже не кажу про те, що маємо володіти, і то на дуже високому рівні не тільки українською мовою, а хоча б, принаймні, однією із західноєвропейських мов, тоді можемо претендувати й на інтегрування в світову цивілізацію». І то не на сьогоднішньому рівні, про що свідчать хоча б полиці з літературою, різні шопи і рівень наших бізнесменів-спекулянтів. Чого хочемо, те й маємо.

Осмилення багатьох національно-мовних проблем, проблем національно-мовної політики в Україні потрібне сьогодні кожному. Але працівникам освіти і культури, безпосередньо причетним до реалізації багатьох питань у життя - без цього просто не обійтися,

Маємо усвідомити, що не може бути "неперспективною" мова цілого народу, майже 45-мільйонного. Бо якщо стати на цю точку зору, то чи не приведе вона до висновку про те, що безперспективним є і весь український народ, як субстанція духовна?

А нам намагаються, причому досить наполегливо, втовкмачити, довести, що українська мова "непрестижна", що виключна більшість науково-технічної інформації видана й видається російською мовою, що "українізація" відкине нас на століття назад, що ми опинимося на периферії світового прогресу, позаду країн третього світу. Тобто, що в науці, вузах, техніці - відмовитися. Хай це буде мова на побутовому рівні як такий собі етнографічний додаток. В крайньому разі - закріпити статус двох державних мов.

Але якщо виходити з тієї тези, що немає на Землі нічого випадкового, що все суще на ній має свій смисл, своє закономірне місце й призначення, то маємо фактами, науковими аргументами доводити і довести протилежне - доцільність, життєву необхідність державного статусу однієї, єдиної мови - української. "Різноманіття ж мов світу - це його повнота, це його фізична й духовна рівновага..." - вважає П. Мовчан, - "... Тому кожна мова - це передусім світова програма, космічне явище, яке розраховане на далеку перспективу. Є вища доцільність у цьому світовому різномов'ї".

Тому мовна політика в Українській державі має бути спрямована перш за все на підтримання й реалізацію цієї доцільності.

Мова і духовність

Відхід від вульгарного соціалізму і усвідомлення права науковців на власний вибір шляху при дослідженні всеохоплюючого і вічного комплексу "людина і світ" дає змогу більш сміливо вводити нові поняття і в розгляд суто мовних питань.

Ще донедавна наша соціолінгвістика приділяла виключну увагу

проблемам двомовності, "зближення", інтернаціональним, ролі і місце так званої "другої рідної мови". І в той час не знаходили публікацій, присвячених питанням рідної мови, її ролі у формуванні духовного потенціалу як особистості, так і народу в цілому.

Сьогодні ці питання у мовознавчій науки на часі.

Однією з ключових у низці проблем є пошук аргументованої, науково обґрунтованої відповіді на питання: Чому мова є однією з істотних ознак нації, домінантою її духовності?

Ми всі цілком свідомі того, чому і кому ця відповідь потрібна, обстоюванню яких вартісних для українства проблем вона має прислужитися. Та й внесок у теоретичне мовознавство відповідних висновків теж незаперечний.

Різні науковці питання змісту і сутності нації пов'язують з різними чинниками - від природи, її силового поля, чогось містичного, психіки - до культури духовної і матеріальної. Стало звичним вживання понять "мова народності", "мова нації", хоча для мови як людського феномена це абсолютно байдуже. Розрізняючи суспільні формації, а разом з ними і такі поняття, як рід, плем'я, народність, нація - як, виявилось, досить приблизно уявляючи, що входить у ці поняття, а те, що ввів туди "видатний знавець національного питання", не витримало випробування часом. Вихід? Потрібна нова теорія, нові підходи, і не тільки мовознавців, а й філософів, істориків, соціологів, психологів, кібернетиків - тобто, синтетичний підхід до проблеми.

Аналізуючи різні точки зору на природу і сутність нації, не можемо не відзначити, що в кожній з них, безумовно, доля правди є.

І все ж, пори всі розходження, загальноприйнятою є теза про те, що однією з істотних ознак нації /поряд із психікою, культурою, ментальністю, довкіллям/ є безперечно мова.

Кожна мова має свої відсутні риси, як їх має етнос - носій мови. Кожний етнос - наділений своїми /крім загальнолюдських/ характеристичними рисами, що включають національний побут, повір'я, обряди, спосіб виробництва, національний тип мовленнєвого мислення, національну мову, яка може бути схожа на інші, але й ні на що, окрім як на саму себе.

На це звернув увагу ще в 20-х р. В.Сімович:

"Кожна мова явище непересічне, іншим способом передає думки. Так, як різні, напр. музичні інструменти по-різному передають різні тони". "...Кожна мова має свою власну граматичну будову, окрему систему фонем, семантики, синтаксису. Це позначається на будові думки і на тому, як ця думка реалізується в слові.

Українські синоніми до рос. закреть: закрити, заплющити, зачи-

нити, замкнути, заперти. Засвоювати все це з чужої мови - то перш за все втратити в розумовому розвитку.

Як відомо, мова народилася в устах людини в процесі праці. Свідомо залишаючи осторонь виникнення здатності людини до членороздільної мови, як і феномен виникнення людини розумної, слід підкреслити, що вчені підтвердили геніальний здогад В.Гумбольдта, висловлений ним же у 18 ст., що мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Вивчення мови дитиною йде як розшифрування коду. Більше того, мозок людини має ділянки, функціональне призначення яких запрограмоване на майбутнє. До цього висновку прийшов дир. Інституту нейрохірургії акад. АН України А.П.Ромоданов. Отже, щодо людини, її мови, як і всього живого, існує програма. Кому вона належить - нехай відповідають філософи.

Тому цілком природно, що саме мова точно, глибинно відображає і справжній характер, і дух народу. Гумбольдтівське визначення "Мова народу є його дух і дух народу є його мова" є незаперечним і щодо нашої української мови як символу нації.

У незаперечній істинності цього твердження переконують спроби перекладу на будь-яку іншу мову української народної пісні, думки чи влучного народного вислову. Вони одразу втрачають свій "дух", бо народне слово невичерпне, глибинне. До неперекладних належать і глибоко національні митці. До них належить і Шевченко. Гнат Хоткевич про це, так висловився: "Мало того, що він знав мову, - він знав щось більшого: знав дух мови. Знали мову й інші люди. Куліш, може, знав її й ліпше, але Шевченко знав ще й дух мови, тому міг і мав право творити. Він пішов за голосом душі. Чим би був Шевченко за іншого рішення - яскраво показують його російські твори. Одна й та ж сама рука їх писала. Одне серце диктувало слова - а яка безмірна різниця".

Рідна мова - надійний ідентифікатор, вона єднає між собою представників певної нації у часі й просторі. Якщо будь-яка мова виконує лише комунікативну функцію, то функції рідної мови значно ширші. Вона - й національний символ, і формування національного мислення, культурної спадщини, національної консолідації, соціальної ізоляції, виокремлення тощо. Вона і засіб формування національної психіки, національного самоусвідомлення і крім того, мова - це і світобачення, чи іншими словами, форма національної самосвідомості.

Тому коли йдеться про нашу національну ідентичність, про самотність нашої духовної культури, перевага перш за все надається мові як своєрідному коду нації, її значення в нашому житті універсальне. Щоб збагнути цю незаперечну істину нам конче необхідно знати

думки з цього приводу таких всесвітньовідомих науковців, як І.Огієнко, О.Потебня, К.Ушинський, В. Вернадський, Т.Зіньківський та ін., їх спостереження, думки, присвячені цій проблемі, варті всебічного вивчення й аналізу. Оскільки народ витворює свою мову впродовж віків, вона є не лише його духовною сутністю, а й колективною пам'яттю.

Як становий хребет національної культури, національна мова повинна виконувати всі суспільні функції, зокрема бути і мовою науки. Рівень науки впливає на інтелектуальний рівень суспільства, в свою чергу інтелектуалізуючи і його мову, на понятійну сферу духовності, збагачуючи і метафоричну кодованість мови.

Звідси - чим вищий рівень національної культури, національної мови як першоознаки її існування й створення інтелектуально-духовної атмосфери, тим вищий рівень свідомості людей, у тому числі й свідомості національної, і - навпаки.

І коли суспільство дошукується причин кризи економічної, її витоки, треба шукати не у 60-х чи 70-х не в 90-х роках, а значно раніше, там, де почалася криза духовна /потопання національних святинь - процеси денационалізації тощо/.

Чи зможе наше суспільство піднятися лише на економіці? Духовна й матеріальна культура взаємопов'язані. Ці речі прекрасно бачив і обґрунтував у своїх роздумах Мамардашвілі.

Денационалізація глибоко впливає на формування власної державності, на розбудову національної економіки, культури.

Спостерігаючи мовну неохайність окремих представників офіційних рівнів, констатуємо, що проглядаються речі дуже серйозні - духовний нігілізм, інертність мислення, верхоглядства у питаннях національно-мовного будівництва.

Як інакше можна констатувати вимогу другої державної /чи тепер перепрошую, названої для маскування по-іншому - /офіційної/ мови? Це спричинить ні до чого іншого, як тільки до розбрату, роз'єднання суспільства, а не до його консолідації.

Ще кілька ілюстрацій, які пов'язані безпосередньо і з мовою як індикатором певного рівня: у козацькій колиці – Запорізькій області, за останні 10 років кількість українців з рідною мовою російською збільшилася на 45 тис. чол., або на 15%. Майже 90% харків'ян досить добре розуміють українську мову, понад 90% вільно читають українські тексти. Майже не вміють говорити українською мовою 17% українців і 48% росіян, не розуміють української мови 6% представників корінної національності та кожний п'ятий росіянин, 60% українців користуються і в побуті російською мовою. Майже подібна ситуація в

Кривому Розі, де в офіційному спілкуванні теж послуговуються не державною мовою, а так званою російською. Хай не дивує шановного читача вставка "так званою", бо переважно то не російська мова а криворізьке наріччя, яке нічого спільного з російською мовою не має.

Хто ті люди корінної національності? Чи можна стверджувати, що вони належать до іншої нації і повнокровно живуть в аурі іншої ментальності й культури?

Як відомо, інша культура може розвиватися тільки на своїй етнічній території.

Виразні, однозначні тенденції проглядають при зіставленні сучасного стану російської "материкової" мови з тією, якою користуються поза її межами.

Внаслідок явища інтерференції, внаслідок нерівноправного білінгвізму або й мовної дискримінації витворюється своєрідна макаро-нічна мова, яка на українському ґрунті має назву суржик.

Суржик за своєю природою є деструктивним явищем, він і є самою стадією своєрідного розпаду. О.Потебня писав: "Для денационализованого народу природними обставинами створюються несприятливі умови існування, що впливають із розумової підлеглистості... При цьому... місце витіснених форм свідомості займає гідота спустошення і займає це місце доки, поки витісняюча мова не стане своєю..."

Таке явище не сприяє стабільному розвитку "мов-колонізаторів" і справедливо викликає нарікання пуристів чи прихильників високої мовної культури. Це, без сумніву, мовна хвороба, діагностичне коріння якої перебуває у площині політичній. А отже, при зміні політичного клімату має знайти місце реалізація можливості оздоровлення і мовної системи народу, як одного, так і іншого. Бо збіднення мови чи не є однією і з істотних ознак і морального зубожіння людини. Отже, нація має дбати про свою мову, а значить і про збереження і розвиток національної культури, традицій, духовності. Лише за такої умови збережемо свою сутність як нація цивілізована. Уряд має на державному рівні створити спеціальні науково-дослідні інститути для розв'язання соціолінгвістичних проблем, зарадити справі може і створення відповідних серйозних програм, велика державна підтримка відродження національно-культурної спадщини.

Сприйняття світу і його осмислення залежить від інтелектуального розвитку людини. Тому суспільство, наука може докласти зусилля до цього, розбудові національної школи, забезпечити викладання державною мовою у вузах. Лише за таких умов Українська держава може вийти на широкі європейські контакти і, звичайно, забезпечити на рівні всієї нації інтелігентне українське мовлення.

Сприйняття світу і його осмислення залежить від інтелектуального розвитку людини. Мовленнєвий її рівень сприймається тільки на тлі суспільного розвитку, з урахуванням того загального психічного закону, згідно з яким людина найлегше засвоює те, до чого підготовлена вихованням, суспільним становищем, освітою.

Духовна культура - це мораль і віра, література й наука, філософія і народна творчість, мистецтво, спосіб поведінки людей. Мова є першоосновою духовної культури, носієм її національної самобутності.

Глибоке вивчення мови як феномену людської цивілізації приводить до переконання про необхідність розвитку національних своєрідностей. У цьому контексті світова культура - це вихід на широкі обшири культур національних.

Нормальне функціонування національної мови є однією з основних передумов здорового існування всієї нації, як і всього людства, оскільки не може бути загальнолюдської безнаціональної культури.

Мова богослужіння і Церкви

Це питання сьогодні досить непросте і не зважати на нього було б неправильно і неприпустимо. Мова і віра завжди були головними для народу в його самосвідомості. Значення і роль Церкви у житті народу величезна. Митрополит Андрей Шептицький так говорить про це: «В християнських народах немає більше виховної сили, ніж сила Церкви. То вона виховує народи, вона вщиплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина. Очевидно, робить це передовсім родина. Але й батьки-християни, виховуючи дітей, роблять це під проводом і за вказівками Церкви». То чи можна погодитись з тим твердженням, що не важливо якою мовою людина звертається до Бога, якою мовою говорить Церква?

Патріарх Йосиф Сліпий в своєму Заповіті пише: «Бог створив людину і родину. Він є Творець також роду, племені і нації. Любов і прив'язання, якими зв'язана кожна чесна людська істота зі своєю родиною, належить також її народові і нації. Патріотизм і дбання про добро своєї нації вважались все за Богом дані обов'язки. Добро нації деколи треба боронити перед ворогами, чи внутрішніми чинниками, які в протилежному разі довели б до занедбання основних потреб народу».

То чи є добре те, що деякі єпископи, священники з УПЦ-МП продовжують усно і через різні видання духовної літератури стверджува-

ти про необхідність збереження церковнослов'янської мови, як єдиної мови богослужби і молитви для Української Православної Церкви, про "безблагодатність" української мови, а тому і порування її у всіх великих містах, монастирях, Лаврах на всій території України /за виключенням Галичини/.

Можна зрозуміти простих людей, що звикли до церковнослов'янського богослужіння і які болісно сприймають спроби зміни тексту, з яким вони зріднилися, з яким прожили життя, слова якого викликають у душі безліч молитовних асоціацій. З іншої ж сторони, для тих, хто недавно прийшов у Церкву і лише починає відкривати для себе духовну скарбницю Православ'я, малозрозуміла (а для інших майже незрозуміла) мова богослужіння є серйозною перешкодою до засвоєння змісту богослужіння і до реальної участі в дійсно загальній, літургійній молитві. Становище ускладнюється тим, що, як показують спостереження, багато парафіян не тільки не розуміють значну частину тексту, а і розуміють їх перекручено; іноді те ж доводиться спостерігати і серед священнослужителів — особливо тих з них, що не одержали достатньої богословської освіти і не мають достатньої загальної культури.

Священик Микола Балашов в доповіді на конференції «Православне богослов'я на порозі третього тисячоліття»/Москва, лютий, 2000/, говорить: "З богословської ж точки зору питання є досить ясним. Чи можна знайти у Священному Писанні і Священному Переданні Церкви які-небудь дані, що підтверджують необхідність існування особливої сакральної мови богослужіння, що відрізняється від мови проповіді, навчання вірі, християнського спілкування і богослов'я? Думаю, що їх немає.

Молитовна і віроучительна сторони християнського богослужіння споконвічно складали нерозривне ціле. Здійснення богослужіння національними мовами, включаючи навіть мови порівняно мало-розвинені і погано пристосовані для богословського вживання, є незмінною особливістю православного місіонерства (на відміну від практики Римсько-Католицької Церкви — аж до II Ватиканського собору). Твердження про особливий сакральний статус церковнослов'янської мови, що, на думку ряду авторів, є "словесною іконою Церкви" і як такий не підлягає ніяким змінам, уявляється богословським непорозумінням і сильно нагадує те латинське по своєму походженню навчання, що слов'янськими рівноапостолами Кирилом і Мефодієм було у свій час кваліфіковане як "трехъязычная ересь".

Патріарх Московський Алексій II у доповіді на Архієрейському Соборі (1994 р.) характеризував подібні погляди як змішання вічного і

тимчасового аспектів Передання, незмінних догматів Православ'я, що складають непохитний фундамент Церкви, з історично обумовленими і підданими змінам засобами вираження божественних істин у формах культури, у тому числі культури літургічної.

Зв'язок питання про літургічну культуру з загальнокультурним контекстом є особливо важливим. Нерідко говорять про те, що втрата богослужбової церковнослов'янської мови збіднила б російську чи українську мову. У цьому є своя логіка. Але правда у тім, що заперечення самої можливості літургічного вживання української чи російської, мови сучасної нам культури, закріплює поділ між культурою і Церквою і позбавляє рідну нам мову релігійного освячення через її вживання в молитві. Процес формування церковного українського мовного стилю, що включає багатство церковно-слов'янської лексики, здатний зробити найпозитивний вплив на хід розвитку мови, якою користується суспільство. А повертаючи наші міркування у власне богословський план, варто поставити запитання: чи можна взагалі вважати виправданим, з погляду віри в Боговоплощення, те протиставлення сакрального і профанного в мові, що характерно швидше для нехристиянських релігійних традицій? "

Чи така думка є виключенням серед богословів і священників?

"Космополітизм, - пише в своїй ґрунтовній праці "Метафізика національної ідеї" священник Петро Зуєв /УПЦ-МП/, - є щось споконвічно мертвонароджене. При всій своїй формальній, що впадає в око, "правоті", космополітизм практично неможливо вилучити з його традиційного світоглядного контексту - вигаданих гуманістами "загальнолюдських цінностей", якими вони намагалися (і зараз ще намагаються) замінити цінності християнські. Православ'я наднаціональне, але не космополітичне. Воно не вимагає відмовитися від реального почуття в ім'я вигаданого людським розумом поняття, а закликає до смиренності перед вищим. Космополітизм же навпаки "і філософськи і життєво неспроможний, є лише абстракція або утопія, застосування відкинутих категорій до області, де все конкретне".

Церква просвіщає темні сторони національного почуття, перетворює його зі стихійного і природного - в особистісне, але від цього воно стає тільки більш онтологічним. Безумовно, для церковного світогляду більш значима особистість, ніж нація: це в Старому Завіті Бог рятує богообраний народ як ціле, у Завіті Новому Богом рятується кожна окрема особистість. Але досить згадати безумні слова ап. Павла - "я бажав би сам бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних мені по плоті, тобто за Ізраїльтян" (Рим. 9, 3-4), - і ми побачимо, що для церковної свідомості "національне" це не "язичеський атавізм", а щось

невід'ємне від серця, щось для особистості найвищою мірою значиме.

Благодатний досвід П'ятидесятниці свідчить про те, що національне життя може бути реально перетворене віянням Духа. І одне зі свідчень цьому - благодатне перетворення в Церкві мови.

Мова - суть мікрокосму, пізнаючи світ за допомогою національного слова, ми мов би стаємо насельниками якоїсь унікальної національної моделі світу. Як виявляється з богословської дискусії Свв. Василя Великого і Григорія Ниського з Євномієм - наша мова не тотожна сутності предметів, а виявляє наше творче ставлення до іменованого. Слово - знак, "мітка" речей, путівник до буттєвої повноти. Однак якщо мова кожного з нас і має свій особливий неповторний лад, що робить її нашим особистим надбанням, - мовою так би мовити "іпостасною", - все-таки ми говоримо національними мовами, а значить мова начебто наша загальна "симфонічна" творчість. Коли апостоли отримують дарунок говорити різними національними мовами, коли печатка гріха і поділу, що спочиває на національних мовах перетворюється в печатку благословення і єдності, - разом з мовою благодать перетворює "національний мікрокосмос". Мова - національне бачення, і в досвіді П'ятидесятниці це бачення виліковується від "короткозорості" і знаходить здатність зазирати у буттєві глибини. Якимось чином переклад національними мовами Святого Письма і творінь Св. Отців або свідчення про них людей високого духовного життя про свій досвід - можна назвати таїнством. Мова тут начебто стає "плоттю" істини. Мова, на якій існує для прикладу "Добротолюбіє", не тільки отримує необхідну літературну тонкість і здатність передавати найтонші відтінки душевного життя, але й отримує якесь "буттєве гостребачення". В ній твориться якесь таємниче середовище, в силу своєї причетності до якого, - ми отримуємо можливість "називати речі своїми іменами". Мова стає не тільки глибшою, але і більш щирою. Її шлях до істини (а як ми обмовилися раніше, мова - "путівник") "робиться пряміше", "виправляється". Крізь "національну" тканину мови - все більше просвічує сяйво благодатної мови, якою говорив до гріхопадіння Адам, коли Господь підводив до нього свою тварину, а він - давав їй імена...

За словами святого Григорія Ниського, вавилонське стовпотворіння не означало, що Бог створив кілька мов - Він лише попустив поділ народів і роздільне творення мов народами... Але як свідчить досвід П'ятидесятниці - шлях до єдності в кожного свій власний. Мови не скасовуються, а перетворюються благодаттю. Для того, щоб бути співрозмовниками небу, потрібно перевершити себе і "вийти з дому батька свого". Але промені благодаті знаходяться не зовні, а всередині "національного мікрокосмосу". Не зовні, а зсередини мови - Бог веде

людину до "наднаціонального єднання в Церкві".

На жаль, питання мови сьогодні в Українській Православній Церкві Московського Патріархату набуло більше не богословського, а політичного змісту і це веде як рішенням Архиєрейського Собору РПЦ від 1994 року, так і богословського розуміння і Православної Церкви, і мови Церкви. виправдовується це тим, що для зміни богослужбової мови потрібен час. Але чи цей час використовується для виховання своїх вірних в повазі до української мови. Можемо твердо стверджувати, що ні. Так, сьогодні УПЦ-МП видає велику кількість духовної літератури і на 99% вона видається російською мовою. Серед тисячі найменувань книжок, у книгарнях в Києво-Печерській і Почаївській Лаврах, ви максимум знайдете декілька найменувань українською мовою. Причому це будуть або книжки для дітей, або полемічної спрямованості. Віримо, що священики і парафіяни УПЦ-МП після ознайомлення з наведеними тут доводами зрозуміють, що позбавляти український народ в Церкві його мови протирічить Божому промислу і є великим гріхом перед Богом.

Сучасна українська мова сьогодні повністю задовольняє потреби в богослужінні в Українській православній Церкві – Київського патріархату, в Українській греко-католицькій Церкві, в Римо-Католицькій Церкві в Україні, а також використовується в багатьох протестантських церквах на Україні, але переважно в Західній і Центральній Україні.

В той же час не можемо не сказати, що за роки незалежності, на Україні почали діяти різні християнські місії начеб то з доброю метою: проповіддю Євангелія і розповсюдженням Біблії і різноманітної духовної літератури. Ми не будемо торкатися богословського аспекту цієї діяльності (це окрема тема), ми зробимо тільки невеликий аналіз мовної політики цих місій. У всіх містах південно-східної України місії свою діяльність ведуть виключно російською мовою / ми не володіємо інформацією про інші регіони/. На наші неодноразові запитання у Свідків Іегови: "Чому ви проповідуєте і ведете зібрання виключно російською мовою?" - нам відповідали: "Російську мову всі розуміють, а тому немає необхідності спілкуватися, чи вести зібрання іншою мовою. Наша церква вважає, що немає різниці, якою мовою людина звертається до Бога, головне щоб це робилося щиро". Таким чином, така позитивна риса українців, як володіння російською мовою обертається для них втратою можливості реалізувати себе як українців в духовному житті релігійної громади /в даному випадку Свідків Іегови/, що надалі веде до асиміляції в російськомовній культурі. Таким чином, свідомо чи несвідомо більшість новоявлених християнських місій

фактично додатково сприяють процесу русифікації українців. Як вдалось з'ясувати, деякі це роблять з прямої вказівки Москви, яка використовує такі місії в своїй політичній боротьбі з Україною.

Християнська Церква може бути наднаціональною /вселенською/, але не космополітичною /безнаціональною/. Тому всілякі пояснення протестантських богословів, що їхня Церква не є національною, що вона міжнародна, не можна сприймати всерйоз. Найкращим доказом невірності такої практики є приклад діяльності сучасної Римо-Католицької Церкви, яка також до 1962 року намагалася ігнорувати національні мови і вести богослужіння латинською мовою. Церква усвідомила хибність такої діяльності і сьогодні Церква в Кривому Розі і в усій Україні веде богослужіння мовою своїх парафіян /українська, польська, російська та інших/.

Вивчення практики діяльності як новоявлених християнських місій, так і старих протестантських Церков показало, що держава не може бути простим спостерігачем. Вона, на наш погляд, зобов'язана втручатися в ту частину діяльності цих Церков, що серйозно шкодить національним інтересам. І це стосується найперше питання дотримання Закону про мови, в якому говориться, що "В Україні мовою роботи... громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова". Інша мова вживається тільки поряд з українською, і тільки у випадках більшості населення тієї чи іншої місцевості. Закон про мови не робить виключень для релігійних організацій, особливо для тих, хто не відносить себе до національних релігійних громад.

Мова державна й офіційна

При поліетнічності населення країни і, відповідно, наявності в ній дво- або багатомовності завжди виникає проблема співіснування мов різних етносів не тільки і, власне, не так на побутовому, як насамперед на офіційно-державному рівні. У мовному законодавстві держав світу відомі три основні підходи до розв'язання цієї проблеми.

У першому випадку як державний засіб спілкування виступає мова однієї, звичайно-найчисленнішої національності, що відіграла провідну роль в історичному формуванні держави. Таку функцію виконувала іспанська мова в Іспанії, англійська в США тощо. У законодавстві різних країн назва цієї мови може бути різною – офіційна, державна або національна, з чого можна зробити висновок, що поняття "державна мова" і "офіційна мова" можуть бути тотожними.

Другий шлях вибору загальнодержавного засобу спілкування – визначення як офіційної, або державної всіх основних мов країн. Це

має місце переважно в тих країнах, де або важко визначити якусь одну корінну національність (наприклад у Люксембурзі), де дві офіційні мови – французька і німецька, або на території проживання двох і більше різноманітних етносів. Наприклад, у Швейцарії є три офіційні мови – французька, німецька та італійська, однак ця тримовність здійснюється тільки в центральних органах влади / у роботі Федеральних зборів/. Фактично ж у країні має місце постійна одномовність: вона розділена чітким кордоном на три частини, у кожній з яких використовується як офіційна тільки одна з трьох мов. Подібна мовна ситуація існує і в Бельгії. Тут також на рівні центральних установ визнано три мови: французьку, нідерландську та німецьку. Країна розділена чітким лінгвістичним кордоном на три частини: фламандську /з нідерландською мовою/, валлонську /з французькою мовою/, двомовний округ столиці Брюсселя. Дві офіційні мови існують у Фінляндії /фінська і шведська/ і в Канаді /англійська і французька/. Така ситуація склалася в цих країнах внаслідок компактного територіального поділу різноманітних етнічних груп.

Практикується також третій варіант – із співіснуванням в законодавстві країни понять "національна" /або "державна"/ і "офіційна" мова. Така практика властива в основному постколоніальним країнам, у яких поряд з місцевими "національними" мовами функціонують, як офіційні мови колишніх метрополій – англійська, французька, іспанська, португальська. Наприклад, в Індії англійська мова.

Спроба розділити поняття "офіційна" й "державна" була зроблена в СРСР перед його розпадом, коли, після того як мови корінних народів кожної з республік були проголошенні державними, офіційною в межах усього Радянського Союзу було запропоновано вважати російську. Співіснування понять "державна" й "офіційна" мови закріплені в законодавстві Республіки Крим: державними проголошенні: російська, українська і кримсько-татарська, а офіційною – тільки перша з них. За використанням в законодавстві обох цих понять виразно простежується тенденція до того, що так звана державна мова починає виступати як така тільки формально, виконуючи фіктивно-представницькі функції, а так звана офіційна мова стає фактично державною. Чіткого й логічного вмотивованого розмежування цих двох понять у законодавстві немає. Його, власне, не може бути, бо в рамках однієї держави її державна мова є одночасно й офіційною. Інша річ – на наддержавному або міждержавному рівнях /наприклад, наявність кількох офіційних мов ООН/.

Виходячи з історичних і монокультурних особливостей формування етнічного складу населення України, де кількісну перевагу на

всій території, крім Криму, становлять українці, роль державної і тим самим і офіційної мови в Україні має виконувати одна мова – українська. Це зафіксовано і в нині чинній Конституції України. Крім того, що це є історично виправданим, статус державної забезпечує українській мові можливість поступового розширення сфери функціонування. Офіційне ж закріплення в законодавстві російсько-української двомовності позбавить українську мову державного захисту і в умовах теперішнього переважаючого російської мови означатиме для української мови фактичний занепад.

У Законі про мову в Україні сказано, що в роботі державних та громадських органів, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей, можуть використовуватись поряд з українською і інші національні мови. Цим положенням гарантуються, таким чином, мовні права всіх інших національностей України. У такому розумінні за мовами цих національностей можна закріпити статус офіційна на відміну від загальноукраїнської.

Крим, в наслідок специфічної етнічної ситуації, що тут склалася, потребує окремого підходу. У цьому регіоні на рівний статус можуть претендувати три мови: російська, українська та кримсько-татарська. Як це реалізувати на практиці? - потрібні відповідні наукові рекомендації.

Національна спільнота

У своєму розвитку людство пройшло низку форм об'єднання в етнічні спільноти: рід, плем'я, народність, нація. Нація – це найвища форма організації суспільства, яку дотепер виробило людство на шляху поступу. Саме в нації, передусім державній, створюються умови для повного розкриття життєвих сил і можливостей окремої людини. Чи можна уявити собі, наприклад, Данте, Леонардо да Вінчі, Гарібальді, Верді без італійської нації чи італійську націю без них?

Ми часто вживаємо терміни народ і нація, не зовсім розрізняючи їх між собою. Не вдаючись в глибокі теоретичні обґрунтування, зауважимо, що поняття народ і нація найперше відрізняються тим, що відносно нації потрібно в першу чергу говорити, як про духовну спільноту, народ же має етнічне походження. Нація, як духовна спільнота людей, не може ні сформуватися, ні існувати без спілкування її членів, без збереження ними історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення, без ідентифікації – відчуття приналежності до цієї спільноти. Універсальним засобом здійснення всього цього є

мова. Вона забезпечує єдність, функціонування і розвиток національного організму в просторовому та часовому вимірах. Звернемо увагу, що про націю ми говоримо і будемо говорити в часі, вона має свій вік, свій початок і як людина свій кінець. Кожна людина на цій землі має продовження свого життя в житті нації. Тому не дивно, що часто нації надається містичного забарвлення.

Поступ суспільства забезпечується всебічним розвитком його членів, поступ людства – розвитком націй і народностей. Однак суспільні закони діють не самі собою, а через вчинки людей. Майбутнє належить тим, хто здатний усвідомити хід історії й організувати відповідно до нього свою діяльність. Це стосується як окремих людей чи їх груп, так і націй у цілому.

У світі природи, часткою якої є людина, визначальними є дві сили: інстинкт самозбереження й інстинкт збереження /продовження/ роду. У людині проявляються вони обидва, хоч у різних людей переважає той чи інший. Але людина наділена й таким захисним засобом, як розум, який посилює інстинкт самозбереження і вступає в протиріччя з інстинктом збереження роду. І якщо інстинкт спонукав до захисту спільноти, до жертви в боротьбі за її існування то розум радив ухилитися від протистояння, скористатися здобутим, існуючим.

Ті, що безоглядно підкорялися цьому родовому інстинкту, творили нашу історію, продовжували існування нації в часі. У пам'яті народу вони залишалися взірцями, заслужили славу, стали уособленнями свого часу, а в парадигмі історії національно-визвольної боротьби – символами невмирущості національного духу: козаки, гайдамаки, опришки, січові стрільці, солдати УПА, учасники Помаранчевої революції...

Ті ж, що схилилися до самозахисного, раціоналістичного підходу, - або безслідно зникли в імлі віків, відпрацювавши своє на чийогось пана, або й ставали на шлях угодства, холуйства, яничарства та ще й інших тягли за собою в чуже ярмо.

Наші вороги давно збагнули цей закон життя. І там, де не вдавалося прищепити людям психологію «меншого брата», там використовувався прийом підміни боротьби. І тоді легше було ідеологам комунізму заманити частину українців із магістрального шляху боротьби за національну ідею – на манівці: за комуністичний рай, за пролетарський інтернаціоналізм, за свободу і демократію. І боролися: то з класовим ворогом, з релігією, з українським буржуазним націоналізмом, з куркулями, з ворогами народу, за світову революцію, за свободу Анжелі Девіс, за урожай... Так відбувалося знецінення, дискредитація самого поняття "боротьба".

А як же, запитає читач, із цивілізованими країнами: там народ не бореться, а працює і живе, причому добре живе?

Справді так. Але як досягли там люди праці справедливого розподілу соціальних благ і достойної винагороди за чесний труд: працею чи довголітньою боротьбою? А нинішня геополітична карта світу – це результат чого: праці, боротьби класів чи, може, все-таки цілеспрямованої боротьби націй?

Мова є ознакою життя нації. Тому ми говоримо про живі мови і про мертві мови. Мертва мова не завжди означає, що мова забута. Ми маємо приклад латинської мови, яка і сьогодні є офіційною мовою Римо-Католицької Церкви і держави Ватикан. Латинською мовою послуговуються частково і науковці (медицині, біології, ботаніці тощо). Але всі вважають латинську мову – мертвою мовою, бо нею не говорить(не живе) ні один народ. Іврит, який дві тисячі років був мертвою мовою, з утворенням держави Ізраїль отримав нове життя і тому сьогодні, це вже не мертва мова. Таким чином, ми бачимо, що мова і життя нації тісно між собою пов'язані.

А тепер давайте подивимось наскільки цей зв'язок важливий. Ми вже приводили Гумбольдтівське визначення "Мова народу є його дух і дух народу є його мова". На жаль ми сьогодні часто не замислюємось над змістом слів того, що ми читаємо чи чуємо. Тому, що дух, духовність у нас найперше асоціюється з культурою. А тому вираз "культурою сит не будеш" сприймається як доказ того, що мова це щось маловажливе в житті. І тому, якщо вона заважає отримувати від життя якісь привілеї, а користування нею створює проблеми, то не варто ради мови чимось реальним жертвувати. Чи можна погодитись з таким твердженням і що цьому можна протиставити? Вираз "сильний духом" ми завжди асоціюємо з сильною волею. Коли говоримо "бездуховний", то це практично завжди означає і безвільний, безсильний. Тому абсолютно справедливо ми можемо говорити, що дух є сила, а відповідно і мова то є сила нації. Це, на наш погляд є дуже важливий висновок. **Мова то є сила нації.** Бо якщо ми належимо до такої спільноти, як нація, то силою нації є її мова. Втрата мови то є втрата сили нації. Нація без повноцінного функціонування мови є хворою нацією. Чи можна вилікувати таку націю підвищенням зарплати, пенсій? Напевно, що ні. Різні хвороби потребують різних ліків.

Тепер повернімося до питання важливості в житті людини такої спільноти, як нація. Всі напевно зі школи пам'ятають, що є закони фізики, хімії, а є закони розвитку суспільства. І якщо ми будемо намагатися будувати машини, будинки і т. ін., не визнаючи законів фізики, хімії і т.д., то зрозуміло, що в нас з цього вийде. На жаль, більшість

українців знайома не з суспільними законами розвитку, а з ідеологемами і міфами, на кшталт "теорії злиття націй". Ми вже говорили про те, що нація є найвищою формою розвитку суспільства, а тому вона за своєю природою не є ні поганою, ні доброю. Нація - це природна, вища форма існування суспільства. Чому вища форма? Тому, що і сьогодні існують людські спільноти які в своєму розвитку знаходяться на стадії племені, народності, народу. Чим відрізняється нація від народу? Це розвитком своєї культури в широкому сенсі цього слова, іншими словами, культурним багатством. Звідси походить вираз – духовно багата людина, або людина високої культури. Іншими словами, мова йде не просто про кількість, а і про рівень. Тому коли ми говоримо про розвиток мови, нам важливо не тільки кількість виданих книжок, але і розвиток і використання мови в нових сучасних галузях науки і технологій, наприклад: комп'ютерні технології, україномовна мережа в Інтернеті тощо. Говорячи про життя в національній спільноті, ми можемо говорити про життя в природному середовищі. Так, якщо людина народилася в українській сім'ї (це не завжди може означати україномовну сім'ю), то для неї є природним бути українцем. Чи може людина народжена українцем стати росіянином? Так, може, але як завжди говорять в такому випадку у другому, а то і в третьому поколінні. І це якщо він живе в Росії, в російському середовищі, в російській культурі. Тому ми можемо зробити висновок, що бути націоналістом це нормально, бо це є природним любити свою націю до самопожертви. Бути інтернаціоналістом, це є неприродним, бо тоді ми повинні визнати і гомосексуалізм, як нормальне явище. Що означає інтернаціоналізм? Любити всіх разом. Це щось схоже на шведську сім'ю, чи ще там яку... Друга заповідь нам говорить: "Возлюби ближнього твого, як самого себе". Вона говорить про любов до ближнього, а не до всіх. Закон суспільного розвитку говорить, живи в національній спільноті і добре тобі буде. Про це нам говорить і заповідь: "Шануй батька й матір свою і довго житимеш на землі". Ми коли хочемо близькій людині побажати щось дуже добре, ми говоримо: "Щоб ти жив сто і більше років!" Нам би тільки треба завжди пам'ятати, що наше природне прагнення довгого і доброго життя знаходиться в залежності від того, як ми ставимось до наших батьків і прадідів в духовному сенсі, як ми вбираємо і носимо в собі нашу національну культуру.

Тепер давайте розглянемо життя людини в національній спільноті, так як воно проявляється на практиці. Тому що це на стадії роду, племені, народності людина жила в замкненому середовищі все своє життя. Така форма життя була способом виживання. Нація є набагато

складніший організм, і людина дуже часто в своєму житті може мати справу з інтернаціональними спільнотами. Для багатьох українців життя в українській національній спільноті часто залишається тільки мрією.

Найпершою і найголовнішою національною спільнотою в якій українець може і повинен розпочинати своє життя є національна школа. Термін школа ми тут будемо вживати в означенні всього процесу навчання від дитсадка до університету. Тільки національна школа може і повинна навчити українську дитину жити в національній спільноті. Чому школа? Тому, що інші національні виховні інституції: сім'я і Церква в більшості своїй знаходяться в хворобливому стані і не здатні ні сьогодні, ні в найближчому майбутньому виконувати повноцінно свої виховні функції. Але чи здатна школа виконати цю функцію?

Так, якщо Президент і Уряд зрозуміють значення школи в національно-державному будівництві.

Які ми тут маємо питання і головні перешкоди?

Найперше це стосується статусу дитсадка і школи. Сьогодні вони згідно законодавства мають статус комунального закладу. Що це означає на практиці ми всі стаємо свідками кожний раз на чергових виборах, чи то Президента, чи у Верховну Раду, регіональні і місцеві Ради. Всі політики прекрасно розуміють можливості впливати на результати голосування через залучення до виборчого процесу учителів. Учителі, які могли б бути духовними авторитетами нації, через залежність від місцевої влади змушені бути нікими, або займати угодовську позицію. Такий статус школи робить безперспективним створення української національної школи в південно-східних регіонах України. Існування української національної школи, для сучасних політиків цих регіонів означає близьку політичну смерть. А, цього вони ніколи не допустять. Тому потрібен Закон про національну школу, згідно якого опікою української національної школи повинна займатися держава, а російською, та іншими національними школами місцеві органи влади в співпраці з національними громадськими об'єднаннями. Так, як всі громадяни мають рівне право на освіту, то фінансування шкіл повинно проводитись за рахунок державного бюджету. Допомога з місцевого бюджету також повинна розподілятися між усіма школами рівномірно. Зміна статусу необхідна, так як держава зобов'язана взяти на себе відповідальність за процес виховання через школу майбутніх українців. Школа повинна навчити і виховати бажання жити в національній спільноті.

Школа здійснює навчально-виховний процес. Акцент робиться саме на навчальному процесі. Тому всіх найперше цікавить які оцінки

політичні організації, то питання майбутнього нації буде проблематичним.

Ми не будемо тут торкатися такої теми, як виробничі колективи. Формування національних корпорацій, фінансово-банківських структур є не менш важливим, ніж діяльність національних громадських і політичних організацій. В сучасному світі нація найперше себе може реалізувати тільки як виробник конкурентноздатної продукції (матеріальної і духовної) та послуг. Але все це стане можливим тільки тоді коли ми, українці пройдемо шлях ефективного формування і функціонування найголовніших п'яти національних спільнот.

Підведемо підсумки.

1. Нація є природною формою розвитку як суспільства, так і людини. Нормальним, природним є те, щоб людина жила і розвивалась в національній спільноті. Ненормальним є розвиток людини поза межами своєї національної спільноти. Намагання нав'язати нації спосіб її життя не як національної спільноти є злочином проти нації і людства.
2. Мова є не тільки і не стільки символ нації, скільки її сила. Втрачаючи мову - нація втрачає сили, що веде до її занепаду. Захист мови є захист національних інтересів. Пропаганда і дії спрямовані проти української мови повинні розглядатися як злочин проти національної безпеки держави і каратись у відповідності до Карного кодексу.
3. Українська національна школа є справа номер один нації і держави. Школа повинна найперше виконувати функції по вихованню українців, а потім навчання з конкретних предметів.

Національна держава

Поступовий розвиток націй привів до того, що з XVI-XVII починають виникати національні держави. В XIX-XX століттях політична карта світу змінюється радикальним чином і сьогодні більшість держав світу побудовані за національною ознакою.

Що таке національна держава? Чим відрізняється національна держава від демократичної держави? Чи може бути національна держава соціалістичною? Ці та інші питання потребують відповіді, бо за роки комуністичної влади все, що було пов'язане з нацією, особливо те, що стосувалося української нації оголошувалось націоналізмом, а

політичні організації, то питання майбутнього нації буде проблематичним.

Ми не будемо тут торкатися такої теми, як виробничі колективи. Формування національних корпорацій, фінансово-банківських структур є не менш важливим, ніж діяльність національних громадських і політичних організацій. В сучасному світі нація найперше себе може реалізувати тільки як виробник конкурентноздатної продукції (матеріальної і духовної) та послуг. Але все це стане можливим тільки тоді коли ми, українці пройдемо шлях ефективного формування і функціонування найголовніших п'яти національних спільнот.

Підведемо підсумки.

1. Нація є природною формою розвитку як суспільства, так і людини. Нормальним, природним є те, щоб людина жила і розвивалась в національній спільноті. Ненормальним є розвиток людини поза межами своєї національної спільноти. Намагання нав'язати нації спосіб її життя не як національної спільноти є злочином проти нації і людства.
2. Мова є не тільки і не стільки символ нації, скільки її сила. Втрачаючи мову - нація втрачає сили, що веде до її занепаду. Захист мови є захист національних інтересів. Пропаганда і дії спрямовані проти української мови повинні розглядатися як злочин проти національної безпеки держави і каратись у відповідності до Карного кодексу.
3. Українська національна школа є справа номер один нації і держави. Школа повинна найперше виконувати функції по вихованню українців, а потім навчання з конкретних предметів.

Національна держава

Поступовий розвиток націй привів до того, що з XVI-XVII починають виникати національні держави. В XIX-XX століттях політична карта світу змінюється радикальним чином і сьогодні більшість держав світу побудовані за національною ознакою.

Що таке національна держава? Чим відрізняється національна держава від демократичної держави? Чи може бути національна держава соціалістичною? Ці та інші питання потребують відповіді, бо за роки комуністичної влади все, що було пов'язане з нацією, особливо те, що стосувалося української нації оголошувалось націоналізмом, а

для підкреслення негативного значення ще додавався ярлик «буржуазного націоналізму».

Тому всі, хто публічно наважувався виступати на захист української мови і нації, змушенні були шукати підтвердження чи то в класиків марксизму-ленінізму, чи посилалися на авторитетні партійні видання.

Так, академік І.Дзюба в своїй книжці/1990 р./ «Бо то не просто мова, звуки...» приводить цитату з газети "Правда":

"К сожалению, и до сих пор кое-кто продолжает стращать жуэлом национализма каждый раз, когда сталкивается с такого рода явлениями. Передки случаи, например, смешения с национализмом попыток защиты национального достоинства личности или даже терминологического самоутверждения национального языка, не говоря уже об отстаивании национальных интересов и о требовании национальной справедливости".

Розуміючи, що однієї цитати недостатньо для переконання масового читача в тому, що не все національне є погане він продовжує наводити цитати з інших центральних видань.

"В Комсомольской правде" від 31 травня ц. р. делегат XIX партконференції латиський публіцист Д.Іванс пише: "...Вся наша страна сегодня должна серьезно защищаться от угрозы стать стадом космополитов без корней, без языка, без культуры". А для цього потрібне, зокрема, "развитие чувства человеческого достоинства, гордости в людях и в народах нашей страны".

Знаючи, що в частині масової свідомості національне продовжує ототожнюватися з націоналізмом, політтехнологи зі штабу В.Януковича намагалися активно використати цей факт і під час проведення президентської виборчої компанії. І, як показали результати виборів, в південно-східній частині України їм це вдалося.

Ми звертаємося до здорового глузду наших читачів, тому не будемо намагатися переконувати тих, хто вважає свою думку вірною і не бажає думати, розмірковувати, аналізувати факти, бачити динаміку розвитку суспільства, держави.

Ми вже говорили, що нація є найвищою формою розвитку суспільства. Логічно тоді говорити про національну державу, як найвищу форму розвитку нації. В історії розвивалось суспільство, розвивалась і держава - як одна із форм життя цього суспільства. Наша історія починається з такої держави, як Київська Русь. Чи можемо ми сказати, що Київська Русь була національною державою? Відповідь для більшості однозначна, ні. Тому, що і на момент утворення цієї держави і до її розпаду не відбувся процес утворення такої нації, як русичі. Так,

було плем'я русичів, була княжа династія, але не було нації. Про національну державу російської нації ми можемо говорити тільки починаючи від Петра I, від часу утворення Російської імперії.

Що ж таке національна держава?

Здатність нації використовувати державу /як форму, механізм/ для реалізації своїх власних інтересів і їх захисту веде до появи національної держави. Іншими словами, держава яка служить для реалізації і захисту інтересів польської/російської, німецької, французької ... /нації і є національною державою.

Чи є сьогодні держава Україна – національною державою? Ні, не є, так як держава Україна не здатна сьогодні ні реалізовувати, ні захищати інтереси української нації. Найвищим інтересом української нації є повноцінне функціонування української мови, як духу нації, її сили. Чи захищала за роки незалежності держава українську мову? Так, намагання такі були. Внесення в Конституцію України 10 статті про статус української мови як державної, про це яскраво свідчить. Реалізація конституційних положень потребувала практичних дій з боку Президента і Уряду. Президент спромігся тільки на видання своєї книжки /Україна не Росія/, а Уряд до надання часткових пільг для україномовних видань. В решті-решт Прем'єр-Міністр В.Янукович, як кандидат в Президенти України, вдався до захисту не української мови, а російської пообіцявши надати їй статусу офіційної. Такі дії Прем'єр-Міністра і кандидата в Президенти однозначно свідчили: держава не захищає українські національні інтереси, а тому не є національною.

Тому питання створення української національної держави продовжує залишатись актуальним і сьогодні.

Наш час – це епоха протистояння і боротьби двох суспільних сил: українського народу і олігархічних антиукраїнських кланів. Перші не мають нічого і зведені до рівня жабраків; другі мають усе і, вчасно натискаючи на важелі влади та розкидаючи крихти перед голодними, завжди можуть гарантувати собі необхідну в демократичних процедурах більшість голосів. А це означає, що вони повністю зберегли можливість паразитувати на тілі народу й боротися проти його свободи, змінивши каральні методи на демократичні – набагато пристойніші та ефективніші.

Тому слід визнати ще й таку гірку правду: демократична система виборів, яка урівнює український народ і його гнобителів у правах, але не в можливостях їх реалізації, - це злочин проти народу і нації. Боротьба за свободу народу починається з руйнування системи гноблення, створення власної держави, перерозподілу суспільної власності

та переведення економіки в режим функціонування виключно на користь народу, а не його гнобителів. Тому проголошення соціальних потреб народу визначальними, домінантними, а його національних інтересів – чимось вторинними, а то й третьюрядними, - це свідоме чи несвідоме штовхання його в нову, правда вже "демократичну" неволю. Яскравий приклад: позиція соціалістичної партії щодо конституційної реформи. Соціалісти і комуністи, які себе позиціонують як захисники трудящих, свідомо голосують за такі конституційні зміни, які надають можливість олігархічним кланам і далі грабувати український народ, обмежившись тимчасово в межах окремих областей. Кого захищають захисники народу/соціалісти, комуністи/? Намагання протиставити інтереси нації і трудящих завжди приводило і приводить захисників трудящих на сторону гнобителів тих же самих трудящих.

Чуда не станеться: нація, яка нагоду зруйнування системи гноблення і створення національної держави проміняла на «шмат гнилої ковбаси» - на задоволення своїх сьогочасних соціальних потреб й на ілюзорні демократичні "свободи", - так і залишиться підневільною. Ми сьгодні практично не знайдемо ні однієї галузі економіки України, яку б контролював національний капітал. Ні однієї галузі!!! Такого не знає ні одна національна держава у світі. Чому від свого національного продукту більша частина цього пирога перепадає не представникам своєї нації?

Нація не здобуде нічого, якщо боротиметься за щось, а не за все, що їй належить.

Феномен Помаранчевої революції і заключається в тім, що національно свідомі частина України відчула /ще не зрозуміла, але вже відчула/, що це може її останній шанс відстояти Україну як національну державу. Ющенко був і залишається цією надією і символом. Зрусіфікована південна і східна України вже не відчувала такої потреби.

Наскільки небезпечними намаганнями позбавити можливості побудувати національну державу є так звана політична угода про конституційну реформу. Сьгодні не потрібно вже багатьох переконувати, що такі конституційні зміни здатні зруйнувати не тільки перспективи національної держави, але і саму державу. Що отримає в результаті такої реформи народ не важко спрогнозувати?

Чому українська політична еліта не здатна чітко сформувати українські національні інтереси і мобілізувати націю на їх реалізацію?

Спопробуємо знайти відповіді нікого персонально не звинувачуючи. Тому що звинуватити Кучму чи антинародний режим - це не стільки знайти відповіді на запитання, скільки, як говориться народною мовою «замилити очі». Відповіді на питання, які ставить життя -

потрібно шукати і знаходити у самому житті. Тому повернемося до нашої сучасної історії. На початку 90-х років, відчуваючи, що силами самих громадських організацій не вдасться вирішити найголовніші національні проблеми/питання мови, розподілу національного багатства в інтересах української нації/ провідники Руху висунули гасло боротьби за незалежну, демократичну державу Україна. Акцент робився на загальнонародному характеру держави, а не національному. Як результат, така держава і не стала виразником українських національних інтересів. Більше того, українці були спочатку відсунуті від розподілу державного майна, а після закінчення цієї процедури, після Президентських виборів вони втратили б і всякий вплив і на формування, і на реалізацію державної політики.

Які ж національні інтереси повинна найперше захищати національна держава?

Ми вже говорили про мову, її значення для життя нації і людини. Після мови ми повинні говорити про такі національні інституції, які мають вирішальне значення в питанні виховання, розвитку і консолідації нації:

1. Національна школа.
2. Помісна Українська Православна Церква.
3. Засоби масової інформації.
4. Армія.
5. Власність.

Про яку державу ми можемо говорити, якщо за 14 років так званої "незалежності" державна влада спромоглася відкрити по одній українській школі в Донецькій області і Кримській АР, де проживає від 40 до 50 відсотків українців.

За часів Л.Кучми державна влада стала на шлях лобювання інтересів Московського Патріархату, а не відстоювання національних інтересів. Свого часу, польський уряд Пілсудського не побоявся піти на конфлікт з Ватиканом ради відстоювання польських національних інтересів.

Результатом антинаціональної політики режиму Л.Кучми стало те, що такий могутній інструмент впливу на масову свідомість як телебачення - опинилося під контролем неукраїнських олігархічних кланів.

Армія, яка не стала національною, а тому стала більше проблемою для держави і влади, чим її опорою і захисником.

Висновок: держава, яка не стала захисником українських національних інтересів, логічно стала на шлях сприяння антиукраїнським силам чи то в середині України, чи за її межами. Не дивно, що міліція,

прокуратура, СБУ та інші силові структури перестали себе сприймати частиною свого народу.

Замість підсумків

Не підсумки – по-перше, тому, що тема «Мова і нація в житті людини» потребує подальшого обговорення і осмислення, найперше політиками і державними урядовцями; по-друге – ми зупинилися тільки на головних питаннях цієї теми. Звичайно, тут мають сказати своє слово вчені-суспільствознавці, філософи, соціологи, мовознавці, письменники, діячі культури; тут потрібні і глибокі наукові дослідження та проблемні розробки. Але не менш важливо – в такому питанні, від вирішення якого залежить буття чи небуття українського народу, - не менш важливо провести громадські слухання, вислухати думку різних верств народу, тих людей, які драму рідної нації і мови сприймають на рівні практичного життя, а не на рівні теорії.

Щоб мова і нація жила, вона повинна бути потрібною людям. Потреба ця двох рівнів – суспільно-практична і духовна. Суспільно-практичну потребу повинна забезпечувати державна політика по відношенню до української мови і нації. Найперше і найголовніше завдання держави, це забезпечити через національну школу виховання українців. По-друге, українська мова повинна повністю забезпечувати роботу державного апарату і армії. Втретє, українська мова повинна хоча б на 70% забезпечувати інформаційний простір України.

Що ж до духовної потреби в рідній мові і життя в національній спільноті – тут цього вже замало. Потрібне внутрішнє відчуття її цінності, її необхідності й благодатності для тебе. Одні це вбирають з молоком матері, з колисковою піснюю, із враженнями дитинства; інші прилучаються поступово, під впливом якихось вражень життя, роздумів, літератури тощо. Для декого ж цієї потреби взагалі не існує. Отже, тут потрібні чи то якась виховна, роз'яснювальна, освітня робота, чи то створення якоїсь культурної атмосфери. І, мабуть, певній категорії людей треба давати відповідь на питання: навіщо взагалі потрібна рідна мова, чому треба нею дорожити, яка така біда – втратити її. Чи ми колись пояснювали отим здезорієнтованим, збитим з пантелику батькам, чому їхні діти повинні розмовляти рідною мовою? До яких духовних скарбів є вона ключем? Для чого потрібні українські школи і чи є повноцінною українська школа, де педагоги і школярі не готові психологічно розмовляють між собою українською мовою? Чи багато про це пишуть наші газети, журнали? Чи піднімається це питання в передачах на телебаченні, не з позиції політиків, а мовознавців, соціологів, науковців різних галузей, діячів культури, керівників Церкви?

Справа ця непроста, в ній є свої суперечності, і свої труднощі. Найголовніша проблема - це потреба синхронізації процесів розбудови нації і держави. Потрібне розуміння і сприяння цьому процесові на рівні національної консолідації.

Додаток

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

/Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року/

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Закон УРСР

Про мови в Українській РСР

/Із змінами, внесеними згідно із Законом №75/95-ВР від 28.02.95/

Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу.

Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвиткові духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Стаття 2. Державна мова Української РСР.

Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.

Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Республіканські і місцеві державні, партійні, громадські органи, підприємства, установи і організації створюють всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею.

Стаття 11. Мова роботи, діловодства і документації

В Українській РСР мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього закону, мовою роботи, діловодства і документації поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, - мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Стаття 26. Мова виховання в дитячих дошкільних установах

В Українській РСР виховання в дитячих дошкільних установах, в тому числі в дитячих будинках, ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись дитячі дошкільні установи, де виховання дітей ведеться їхньою національною або іншою мовою.

В дитячих дошкільних установах в разі необхідності можуть створюватись окремі групи, в яких виховання ведеться іншою мовою, ніж в установах в цілому.

Стаття 27. Мова навчання і виховання в загальноосвітніх школах

В Українській РСР навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись загальноосвітні школи, навчальна і виховна робота в яких ведеться їхньою національною або іншою мовою. У випадках, передбачених у частині третій статті 3 цього закону, можуть створюватись загальноосвітні школи, в яких навчальна і виховна робота ведеться мовою, спільно визначеною батьками школярів.

У загальноосвітніх школах можуть створюватись окремі класи, в яких навчальна і виховна робота ведеться відповідно українською мовою або мовою населення іншої національності.

Стаття 28. Мова навчання в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах.

В Українській РСР навчальна і виховна робота в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах ведеться українською мовою, а у випадках, передбачених частинами другою і третьою статті 3 цього Закону, поряд з українською – і національною мовою більшості населення.

Для підготовки національних кадрів в цих закладах можуть

створюватись групи з навчанням в них відповідною національною мовою.

В цих навчальних закладах можуть створюватись групи і з російською мовою навчання для громадян Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, для громадян з інших союзних республік та іноземних громадян, а також у випадках, визначених відповідними органами державного управління. Цими ж органами визначаються й навчальні заклади з російською мовою навчання.

В усіх групах з російською мовою навчання та не україномовних навчальних закладах незалежно від їхнього відомчого підпорядкування, забезпечується вивчення української мови.

Стаття 33. Мова засобів масової інформації

В Українській РСР мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова.

Мовою офіційних засобів масової інформації можуть також бути мови інших національностей.

Стаття 35. Мова оголошень і повідомлень

Тексти офіційних оголошень, повідомлень, плакатів, афіш, реклами і т. ін., виконуються українською мовою. Поряд з текстом, викладеним українською мовою, може бути вміщено його переклад іншою мовою.

Стаття 37. Мова назв державних, партійних і громадських органів і організацій

Офіційні назви державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій утворюються і подаються українською мовою. З правого боку /або внизу/ ці назви можуть подаватися в перекладі іншою мовою.

Зміст

1. Вступ.....	1
2. Мова – одна з істотних ознак нації.....	3
3. Проблеми дво- і багатомовності.....	6
4. Закон про мови в Україні.....	12
5. Закон і навчання.....	15
6. Мова і духовність.....	19
8. Мова богослужіння і Церкви	24
8. Мова державна і офіційна.....	29
9. Національна спільнота.....	31
10. Національна держава.....	37
11. Замість підсумків.....	42
12. Додаток.....	43

При підготовці видання використані методичні розробки /розділи 2 - 6,8/ проф. В.Явір для спецкурсу «Мова і нація» /Криворізький педагогічний університет/.

Загальна редакція і упорядкування тексту – Віталій Нагул